

Notes bibliogràfiques

Lletres d'amor i de consolació **Abelard i Heloïsa**

ed. Josep Batalla
Santa Coloma de Queralt:
Obrador Edèndum, 2005,
222 pp.

L'editorial *Obrador Edèndum* recupera els amors d'Abelard i Heloïsa a *Lletres d'amor i de consolació*. És un sol volum que està compost de dues parts: la primera aplega la *Lletra de consolació d'Abelard a un amic* i l'epistolari entre els dos enamorats, Abelard i Heloïsa. La segona, el *Recull de lletres de dos amants (Abelard i Heloïsa?)*.

Cal agrair a Josep Batalla que la seva acurada edició reuneixi una traducció de l'original llatí acompanyada d'anotacions aclaridores a peu de pàgina, una bibliografia ben documentada i una introducció extensa. *Lletres d'amor i de consolació* ofereix al lector la possibilitat no només d'entendre les dissorts de la relació afectiva entre el cèlebre *magister* de París i la seva alumna, sinó també d'apropar-se vivament a la societat del segle XII en què visqueren els dos amants.

Així, l'obra plasma les vivències d'un mestre que aspira a esdevenir «un gran clergue» i que topa amb la dificultat de combinar la vida amorosa amb la tasca docent. En aquest sentit, la relació amorosa entre Abelard i Heloïsa es veu obstaculitzada per la voluntat d'un canonge de la Catedral de Notre-Dame, que no és altre que l'oncle de la noia. Aquest últim persegueix i condemna la relació extramatrimonial de la seva neboda i Abelard i, fins i tot després d'aconseguir que la parella es casi, acaba utilitzant solucions tan dràstiques en Abelard com la castració.

La introducció de Batalla, més de trenta pàgines escrites amb rigor i farcides d'exemples ben il·lustratius, es divideix en tres apartats. Sota l'epígraf «Literatura monàstica esdevinguda profana», encarregat d'encapçalar la primera part de la introducció de l'obra, podem trobar un estudi de la tradició manuscrita de les cartes d'amor i consolació d'Abelard i Heloïsa, dels problemes d'historicitat i interpretació al voltant de les lletres, i de les possibles raons de la fortuna d'aquesta història desgraciada i apassionant dels fundadors del monestir del Paràclit. El lector s'assabenta que els deu manuscrits medievals que recullen les lletres d'amor i consolació d'Abelard i Heloïsa componen un corpus unitari de la literatura monàstica.

De la mateixa manera que Mart sucumbí als requeriments d'amor de Venus, Abelard afirma que ha estat víctima de la seducció d'Heloïsa. I, a

partir d'aquest símil, en la segona part del pròleg –*Mart i Venus*–, Josep Batalla intenta comprendre i sintetitzar curiosament els fets vitals d'Abelard, que haurien abocat l'enamorat, suposadament, al desastre. *L'amica honesta* és, a banda del títol que clou la darrera part de la introducció, Heloïsa, la biografia de la qual abraça des de les lectures primerenques d'Ovidi –a la primera infantesa– fins a la reclusió monàstica.

Tot seguit, la present edició recull la *Lletra de consolació d'Abelard a un amic*, coneguda també com a *Historia calamitatum*. Es tracta d'una lletra consolatòria en què Pere Abelard aconsegueix de fer, mitjançant la narració de les seves dissorts, una commovedora apologia de la seva vida (*apologia pro vita sua*). A continuació, hi ha l'epistolari entre Heloïsa i Abelard: dues cartes en què la donzella expressa un amor desconsolat («Foren tan dolces aquelles delícies d'enamorats a què ens lliurarem tots dos junts, que no em poden pas desplaure i difícilment puc esborrar-les de la memòria»), intercalades amb dues lletres en què Abelard intenta mitigar el dolor d'Heloïsa. Encara, una última lletra d'Heloïsa tanca aquest diàleg epistolar amb Abelard, a la vegada que clou la primera part del llibre.

La segona part, finalment, inclou dotze lletres provinents d'una obra publicada a inicis dels anys setanta, el *Recull de lletres de dos amants (Abelard i Heloïsa?)*, un títol des del punt de vista lingüístic abanderat pel sig-

ne d'interrogació que ens recorda que l'atribució de l'obra encara avui ni és clara ni està exempta de polèmica. Per tal de fer cinc cèntims d'aquesta controvèrsia, cal dir que temàticament i estilística aquest *Recull* s'assembla prou a l'epistolari de la nostra parella, i pel que fa a les coordenades d'espai i temps també hi coincideix. Hi ha també, però, qui creu que tot plegat no deixa de ser una tirallonga de llocs de la literatura amatorià de l'època.

Aquesta edició de Batalla, en poques paraules, agilitza molt la tasca del lector especialitzat: entre altres punts, l'editor s'ha preocupat d'aclarir aspectes de la traducció que ha fet del llatí al català que podrien sorprendre'ns, així com d'ubicar històricament alguns detalls que altrament haurien fet obscura la interpretació d'aquest text que ens parla de l'amor al segle XII com d'un tema plenament vigent.

JOANA ÀLVAREZ

EDICIONS DE LITERATURA
OCCITANA

Anna Radaelli, *Dansas provenzali del XIII secol. Appunti di genere ed edizione critica*, Alina, Florència, 2004.

Giosuè Lachin, *Il trovatore Elias Cairel*, Modena, Mucchi editore, 2004, 647 pp.

Folquet de Lunel, *Le poesie e il romanzo della vita mondana*, ed. Giuseppe Tavani, Alessandria, Edizioni dell'Orso, 2004.

Gérard Gouiran, «Et ades sera l'Alba». *Angoisse de l'Aube. Recueil des chansons de l'aube des troubadours*, Montpellier, Publications de l'Université Paul Valéry, 2005, 130 pp.

Peter T. Ricketts, *Le Breviari d'amor de Matfre Ermengaud, IV*, Turnhout, Brepols, 2004, XII + 592 pp. ISBN 2-503-51522-3.

La corte de Babel: Lenguas, poética y política en la España del siglo XIII. Vicenç Beltran

Madrid: Gredos (Biblioteca Romànica Hispànica. Estudios y ensayos, 443), 2005, 343 pp.

Aquest volum reuneix treballs que, com explica l'autor al pròleg, formen part d'una línia de recerca que Vicenç Beltran va endegar fa vora vint anys: la presència dels trobadors a les corts de la Península Ibèrica. Alguns dels treballs, prèviament publicats, s'han refet i actualitzat, d'altres són inèdits, i el conjunt s'ha ordenat i refós per presentar al lector una panoràmica de la lírica cortesana del segle XIII, amb la voluntat manifesta de relacionar les diverses tradicions i llengües poètiques que hi conviuen. En altres paraules, malgrat el seu origen heterogeni, el conjunt de capítols d'aquest volum aspira a dibuixar una història de la lírica d'aquest període en l'àmbit castellanoleonès més que no a oferir una suma de visions parcials. L'estudi segueix la línia mestra de la recent antologia lírica de l'autor, *Edad Media: lírica y canciones* (Barcelona: Crítica, 2002), i n'ofereix un valuós complement.

Els estudis que configuren el volum combinen dues direccions de recerca molt fructíferes: una lectura dels poemes feta a partir del seu rerefons històric i la recerca de relacions entre textos d'un mateix entorn encara que s'adscriuin a tradicions (o més aviat llengües, perquè

al capdavant totes les tradicions líriques al XIII estan inextricablement vinculades a l'occitana) diverses. El volum s'estructura a l'entorn de les corts dels reis castellanoleonesos Fernando III, Alfonso X i Sancho IV, per les quals circulen trobadors occitans (alguns d'origen català o italià) i *trovadores* gallegoportuguesos. A banda dels trobadors que aquests reis protegiren, les relacions poètiques i polítiques d'aquests centres també ens posen en contacte amb les altres corts peninsulars i europees i, algun cop, amb la literatura francesa (vegeu el ric índex onomàstic que acompanya el volum).

La cort de Fernando III, que inaugura el període en estudi, no exhibeix un mecenatge literari tan esplendorós com el del seu avi i com ho serà el del seu fill, Alfons el Savi, sinó que demostra poc interès per la lírica occitana, encara que compta, per exemple, amb la presència del pintoresc trobador Sordello (de la qual Beltran concreta la cronologia). Respecte a aquest regnat, com també a les referències al de Jaume I, convé fer explícita una qüestió de fons que Beltran no comenta. I és que, tot i que la lírica dels trobadors estigui intrínsecament associada a les corts, no totes acollien aquesta pràctica per defecte. El mecenatge de la lírica de tall trobadoresc és una opció marcada, que el senyor adopta segons el benefici que pensi obtenir d'aquesta política cultural específica i de la projecció d'una imatge de cortesia i també, en definitiva, de si els seus interessos polítics ho aconsellen. És en aquest sentit que potser hem de donar la volta a interpretacions sobre «l'escassa simpatia» dels trobadors per Jaume I (p. 63) i pensar en quin interès —o falta de— tenia el rei (sigui Jaume I o Fernando III) a associar-se amb la lírica trobadoresca. A banda dels insults i recriminacions a distància (subvencionats per un ambient rival), hem de pensar que, com en la premsa

rosa actual, la presència dels senyors en la poesia dels trobadors era volguda i buscada pels interessats, i no accidental o producte de la sola iniciativa dels trobadors. Seguint aquest mateix raonament, quan trobem un bon nombre de trobadors a l'entorn dels reis subsegüents no es tracta d'una ocurrència inevitable sinó d'un canvi deliberat, que cal remarcar i explicar. És un aspecte que tot just s'apunta al segon capítol («Una transició política y cultural: de Fernando III a Alfonso X») i que valdria la pena aprofundir a partir de les mateixes dades històriques i culturals que planteja Beltran.

El que resulta evident, tant en aquest segon capítol com al tercer («La corte de Alfonso X»), és que el rei savi, probablement ja com a *infante*, va promocionar de manera insistent i decidida la implantació de la lírica de tall trobadoresc al seu entorn. El seu mecenatge és, per magnitud i importància, la peça central d'aquest estudi, on s'exemplifica amb l'anàlisi de set moments emblemàtics des d'un punt de vista historioliterari. Seguint la metodologia ja esmentada, Beltran fa desfil·lar per la cort castellana d'aquests anys personatges com el *trovador* Pero da Ponte, el català Cerverí de Girona, l'italià Bonifacio Calvo o l'occità Folquet de Lunel. Quan s'atura en la producció poètica del rei, concretament les *cantigas* de Santa Maria del Puerto (pp. 233-245), Beltran les relaciona amb el propòsit reial de crear i promocionar aquesta vila: una operació que avui definiríem com a política turística o immobiliària. L'autor desmenteix així, com en altres estudis d'aquest capítol, l'aparent desinterès de la lírica gallegoportuguesa per la política o els afers d'actualitat. Per destacar només un altre dels aspectes estudiats: Beltran ens ofereix una interessant reinterpretació de la figura de Pero da Ponte (pp. 124-187), que, lluny del joglar itinerant en què l'havien convertit

les lectures literals, resulta ser un servidor directe i constant del rei. En aquesta nova llum, el *trovador* apareix com un satirista de la «manera provençal», encarnada pel trobador Guiraut Riquer, el seu màxim rival a la cort.

Tot i l'interès i la riquesa del quadre cultural de la cort alfonsina, a l'últim capítol («La corte poética de Sancho IV») Vicenç Beltran vol fer especial èmfasi en una figura aparentment menys fulgurant: la de Sancho IV, injustament deixada de banda pels historiadors de la literatura. En l'estat actual dels estudis no és possible fer una panoràmica de la producció lírica del seu entorn, íntegrament en gallegoportuguès, com la que tenim del seu pare. Beltran, però, passa revista de manera crítica a una nodrida nòmina de trobadors i joglars, que podrien haver estat actius a la Castella de l'època. Conclou d'aquesta valoració preliminar que la producció poètica a l'entorn de Sancho IV sembla prou considerable, destaca la consolidació que representa l'alt nombre de *trovadores* relacionats amb la família reial i l'administració curial, i argumenta la necessitat i l'interès d'un estudi complet de la cort d'aquest rei, eclipsat a ulls de la crítica per l'esplendor del seu pare.

El conjunt de l'anàlisi de Vicenç Beltran configura un recorregut pels avatars històrics i polítics de la presència dels trobadors a les corts castellanoleonesses del XIII, gràcies al qual pot precisar la data i les circumstàncies de moltes peces d'interpretació difícil o pot ajudar a concretar la trajectòria d'alguns trobadors. Convé recalcar que aquest recorregut té present un marc d'interpretació historioliterària no sempre explícit, però que permet a l'autor fer puntualitzacions necessàries, com ara que la carnalitat continua sent compatible amb la *fin'amor* ben bé fins al final de la tradició trobadoresca (p. 84), o tenir en compte les convencions de la tradi-

ció occitana i la gallegoportuguesa a l'hora de valorar les tries de Gui d'Ussel a la cançó «Ben feira chanzos plus soven» respecte a la imitació de Paay Soares (pp. 77-86). A aquesta mena d'aspectes, però, donades les dimensions d'aquest ambició treball, només els queda un espai reduït com a precisions o peces de suport de l'anàlisi, i de vegades potser mereixerien una aplicació més matisada: seria el cas, per exemple, de l'acceptació universal, en tota la lírica, de l'esquema de quatre estadis que segueix l'enamorat (p. 85).

Al final d'aquest recorregut i vist el dens teixit de relacions literàries que se'n dibuixa, queda definitivament desmentit el mite de la lírica nacional que durant dècades, o millor dit segles, ha impedit de buscar els orígens de la lírica castellana en la gallegoportuguesa i l'occitana, i de fer un estudi tan interessant com aquest, des del punt de vista tant històric com cultural. Com diu Vicenç Beltran a l'epíleg, la castellanització lingüística del passat històric impedia entendre la cultura de les corts ibèriques, i la posterior visió en paral·lel de les «literatures hispàniques» és insuficient per entendre el teixit cultural de les corts medievals. Tot i estructurar-se a l'entorn de les corts castellanoleonesses, al llarg de tot el volum l'aparició dels monarques i la noblesa catalanoaragonesa és constant: l'abast del volum és, doncs, més molt més ampli del que denota l'índex, però no tant com prometria el títol al lector modern (com recorda Beltran a la p. 88, «Espanya» podia tenir el sentit de 'regne de Lleó' als segles XII i XIII). Precisament gràcies a aquestes aportacions, freqüents però saltuàries, aquest treball ens demostra palpablement la necessitat urgent d'una síntesi semblant per a les corts catalanes i, posats a demanar, les europees.

MIRIAM CABRÉ

Poesies. Base de dades textuals en DBT

Ausiàs March

A cura de Joan Santanach, Joan Torruella i Eugenio Picchi
 Barcelona: Barcino (Biblioteca Digital, 2), 2004, 51 pp. + CD-ROM.

L'Editorial Barcino, que ha publicat durant més de cent anys les edicions de referència de la literatura catalana medieval, ha tingut la feliç iniciativa d'inaugurar una Biblioteca Digital en CD-ROM lligada als volums de la seva col·lecció Els Nostres Clàssics. De moment n'han aparegut dos volums. Un primer disc, ja exhaurit, oferia l'any 2000 les *Concordances i índexs de mots de les Poesies d'Ausiàs March*, a cura d'Antonio Lara Pozuelo. En el segon lliurament, Barcino ha renovat totalment l'abast de l'empresa publicant una nova edició digital de la poesia d'Ausiàs March, amb Joan Torruella com a responsable tècnic, i un text adaptat per Joan Santanach. Aquesta nova versió està basada en el text de la refosa de l'edició de Bohigas que Els Nostres Clàssics va reeditar l'any 2000. Les tècniques de digitalització s'han basat en la tecnologia DBT *Data Base Testuale*, d'Eugenio Picchi, de l'Institut de Lingüística Computacional de la Universitat de Pisa (<http://www.ilc.cnr.it>). Aquesta poderosa eina de gestió d'informació textual, especialment orientada a gestionar un corpus filològic, va tenir un gran èxit en els moments inicials dels aplicatius per a recerques textuals a

principis dels noranta, i va ser adoptat per alguns dels grans projectes de biblioteques digitals italianes.

El disc compacte permet diverses opcions de recerca i també facilita diferents nivells d'immersió en l'obra del poeta valencià. En general, la navegació i la interacció amb el programa no són exactament intuïtius, però tampoc són esotèrics o incomprensibles. Un ús superficial del programa està a l'abast de qualsevol investigador. Una altra cosa, però, és accedir a totes les possibilitats que ofereix l'aplicació, cosa que per la pròpia concepció i disseny del programa pot resultar complexa. De totes maneres, el manual que l'acompanya és clar i suficient.

Un cop s'ha instal·lat el programa a l'ordinador (el CD-ROM presenta un programa d'autoinstal·lació molt útil) els menús permeten tres grans opcions d'interrogació: 1) Consulta, 2) Indexació i dades estadístiques i 3) Concordances.

En el primer apartat (*Consulta*), una opció de menú «Lectura del text» (que es converteix en «Índex del text» quan s'obre la finestra!) permet veure la llista sencera dels poemes i consultar-ne el text de l'edició Bohigas del 2000, així com també efectuar cerques textuals bàsiques. Mentre es veu/legeix un poema, clicant en qualsevol paraula s'activa automàticament una casella de recerca amb la paraula en qüestió. És molt pràctic, però encara ho seria més si permetés fer una selecció de més d'una paraula. Vegem un exemple: la paraula *passió* presenta 56 iteracions. Si es clica a sobre d'aquesta informació s'obre una finestra amb els 56 ítems acompanyats de context. Si es clica en qualsevol d'aquests contextos, s'obre una finestra amb el poema implicat, en el qual la paraula que s'ha cercat apareix ressaltada en vermell. En qualsevol moment de la recerca, qualsevol finestra activa es pot enviar a Word mitjançant l'ordre «Envia la finestra a Winword» del

menú superior. Totes aquestes operacions es poden fer tant des de la finestra activa, com des del menú de botons gràfics, com des dels menús textuals tradicionals.

El segon apartat (*Indexació i dades estadístiques*) presenta diverses opcions orientades a generar, en un arxiu de text amb formats opcionals, llistes de paraules relacionades amb índexs de freqüències d'aparició. Em sembla una llàstima, però, que si s'activa la finestra de consulta immediata dels resultats (és a dir, veure'ls per pantalla per comptes de guardar-los en un arxiu) el programa interpreti que ja s'ha acabat la sessió de treball: et mostra el NotePad amb la informació demanada, però el programa principal es desconnecta.

La tercera gran opció (*Concordances*) permet generar concordances de tot un text o d'una paraula o grups de paraules. Hi ha diverses possibilitats i variants que fan molt útil aquesta opció. Les concordances generades es poden guardar en un arxiu amb diversos formats electrònics (bàsic o RTF). Com en el cas anterior, per una badada de programació, el programa torna a l'índex principal després d'haver generat una consulta de concordança, i s'ha de tornar a entrar al programa per continuar treballant.

La profunditat de consulta de les dades que presenta el CD-ROM són, doncs, notables i molt interessants per als investigadors de la literatura catalana medieval. Tanmateix, alguns detalls del programa es podrien millorar, com per exemple que el CD-ROM no funcioni correctament en tots els sistemes operatius usuals actualment als ordinadors domèstics. Per elaborar aquesta ressenya he hagut de recórrer a tres ordinadors per poder veure totes les opcions del programa sense que se'm generessin pantalles d'error.

M'agradaria suggerir, també, que (sobretot si aquesta ressenya ajuda els editors a seguir endavant en la digi-

talització dels autors del seu catàleg!), a banda de l'edició en CD-ROM, fóra interessant de poder fer també aquestes consultes on-line, en la modalitat que es vulgui (obert, restringit o pagament), sobretot si en el futur el corpus incorpora molts autors i obres. I també fóra interessant que la codificació superés un programa que, encara que brillant, és tancat com el DBT. Convindria que la codificació fos més estandarditzada i oberta a través dels estàndards SGML/TEI que estan donant tan bon resultat a la recerca lingüística i literària (vegeu, per exemple, <<http://www.bibliotecaitaliana.it>> o bé els resultats de recerca de *SIGNUM Centro di ricerche informatiche per le discipline umanistiche*, <<http://www.signum.sns.it>>).

Aquestes petites observacions sobre badades de programació i alguns problemes generals de l'aplicatiu no han de desmerèixer en absolut la remarcable importància i l'extraordinària utilitat d'aquesta eina de treball, ni amagar la impaciència de qui signa per poder interrogar-hi els principals autors catalans medievals. L'editorial Barcino està en una situació privilegiada per dur endavant una empresa que es pot convertir en un gran instrument filològic avançat per a l'estudi de la literatura catalana medieval.

SADURNÍ MARTÍ

Elisa Ruiz García, *Los libros de Isabel la Católica. Arqueología de un patrimonio escrito*, Salamanca, Instituto del Libro y la Lectura, Fundación Duques de Soria, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2004, 653 pp.

***The World of Eleanor of Aquitaine*, ed. Marcus Bull i C. Léglu, Boydell & Brewer, 2005**

***Women in the Middle Ages: An Encyclopedia*, ed. Katharina Wilson i Nadia Margolis, 2 vols, Westport (CT), Greenwood, 2004.**

Obra completa Pere Torroella

**ed. Robert Archer
Soveria Manelli: Rubbettino,
2004, xxvii + 364 pp.**

Han passat setanta-quatre anys des de la darrera edició de la poesia i la prosa de Pere Torroella (P. Bach i Rita, *The Works of Pere Torroella*, Nova York, 1930), i només cal tenir present aquesta dada per aplaudir l'oportunitat de l'edició que acaba de publicar Robert Archer. Per dur a terme la seva tasca, l'investigador anglès ha treballat en col·laboració amb Andrew M. Beresford per a la part castellana i Marisa Martínez Placeres per a la catalana. Els resultats d'aquesta feina, com podem apreciar tot seguit, han superat sobradament els de la vella edició de Bach i Rita.

Pere Torroella fou un poeta i cortesà empordanès que, després d'educar-se a la cort de Navarra entre 1436 i 1451, va saber prosperar a la cort napolitana del Magnànim i, sobretot, durant la guerra civil catalana de 1462-1472. De membre gairebé desconegut d'una família de la baixa noblesa, va esdevenir un dels pols d'atracció intel·lectual de les corts aragoneses i un conseller de confiança de Carles de Viana, primer, i del rei Joan II anys després. Si alguna cosa l'ha salvat de l'oblit de l'erudició ha estat, però, la seva producció literària, que presenta un dels primers casos d'autèntic bilingüisme a la Catalunya del segle XV. Hom entén que Torroella va escriure poesia i prosa en castellà perquè de molt

jove va educar-se a Navarra, i així ho exposa el professor Archer quan parla del «contorn cultural» del nostre poeta. Torroella també fou molt conegut perquè va escriure un *Maldezir de mugeres* on sotmetia les dones en general a un atac del qual n'excloïa la seva dama en particular. Finalment, el poeta empordanès ha cridat l'atenció de la crítica perquè la influència d'Ausiàs March en els seus versos és ben palesa, i perquè fou un dels primers del seu temps a imitar-lo.

L'edició de Robert Archer serà una eina molt útil per examinar amb més rigor els aspectes que tot just he enumerat, i ho serà perquè el primer pas per a l'estudi de qualsevol autor és l'edició fidel i acurada de les seves obres, que hauria de ser el punt de partença per a la investigació literària. En aquest sentit, Archer s'ha centrat en l'establiment d'un text crític que supera a bastament el que fins ara havíem de llegir per força en l'edició de 1930. Aquesta tasca textual no era gens fàcil, perquè l'obra de Torroella, com hem dit, es bifurca en dues tradicions, que coincideixen amb les llengües emprades per l'escriptor: Robert Archer edita un total de cinquanta-quatre poemes (vint-i-nou en català i vint-i-cinc en castellà) i vuit obres en prosa, alguna de les quals és força extensa, com ara l'intercanvi epistolar amb Pedro de Urrea. A més, en les cartes bescanviades amb altres cortesans de l'època, l'editor anglès, a diferència de Bach i Rita, ho publica tot, tant les epístoles de Torroella com les dels seus interlocutors. Per a la col·locació dels textos, calia examinar fins a trenta-cinc manuscrits i impresos antics, que Archer ha tingut molt en compte i li han permès oferir un aparat de variants molt més complet i fidedigne que el de l'edició de Bach i Rita.

Essent una edició centrada en l'establiment del text crític, és comprensible que el pròleg es fixi en la difusió manuscrita i deixi en un

segon pla els aspectes biogràfics i literaris; i també s'entendrà que les notes al peu dels textos siguin escasses i aclareixin tan sols el vocabulari i, en general, el sentit literal de les obres. En la part de la introducció dedicada a aspectes biogràfics (pp. VII-X), estan resumides les aportacions de Bach, Riquer i l'autor d'aquesta ressenya; en la part titulada «Obra» (pp. X-XV), s'hi examinen les característiques formals i retòriques, a més dels temes de la producció torroelliana. L'apartat més extens, com era de preveure, és l'estudi ecdòtic (pp. XVI-XXVII), que interessa sobretot per l'examen de les variants del *Maldezir de mugeres* i la seva filiació, que coincideix amb els estudis que editors anteriors havien dedicat a altres poemes i cançons, tant catalans com castellans.

Malgrat les virtuts d'aquest llibre, la nostra ressenya no seria completa si no esmentéssim alguns errors d'edició, ben comprensibles si tenim en compte l'extensió de l'obra conservada de Torroella i els problemes textuals que conté. En el v. 23 del poema primer, per exemple, llegim: «estimant nós semblants locs abitar», on caldria editar «estimant vós [...]». Sense deixar la poesia en català, als vv. 29-31 de la peça 12, la versió publicada diu: «més a la fi / en ésser mals / tots són aguals, / mostrant-nos tals», però és evident que la lliçó correcta és: «mes a la fi / en ésser mals / tots sou aguals, / mostrant-vos tals». En el mateix poema, el v. 43 també necessita una esmena («Mes qu'a dolor [...]») per comptes de «Més que dolor»). Altres lliçons millorables, que oferim a l'atzar d'entre les diverses que hem localitzat, es troben en el poema sisè, v. 16 («ta guarizó perlongua maleltia», i no, com edita Archer: «per longua»); o en el poema setè, on els vv. 17-19 s'han de puntuar així: «Sols bast sentir qu'é mon desig perdut / per desigiar, lexant la fantasia / caracte tal que m fa devenir mut».

També als poemes en castellà, amb menor freqüència, s'hi poden aportar esmenes que milloren el text. És el cas del núm. 34, on el v. 96, hiper mètric («qu'a vos quisiesset tanta dar»), ha de dir: «qu'a vos quise tanta dar», i on caldria puntuar els primers versos de la tornada com segueix: «Si por vos, dona de mí, / havré la vida dexar». Tampoc no ens sembla correcta la interpretació general del poema 42, que porta Archer a puntuar malament el text. En realitat, en aquesta composició («Visitando a quien visita»), l'enamorat es presenta davant de la seva dama agonitzant i, després de marxar del seu costat, reviu el seu patiment.

Tot i aquestes observacions últimes, ens hem de felicitar per l'edició que acaba de publicar Archer i que substitueix sens dubte la de Bach i Rita, tant per la quantitat com per la qualitat dels textos i les variants que ofereix.

FRANCISCO J. RODRÍGUEZ RISQUETE

La poesía cancioneril del siglo xv. Antología y estudio **Brian Dutton i** **Victoriano Roncero** **López**

Madrid-Frankfurt:
Iberoamericana-Vervuert
(Medievalia Hispanica, 18),
2004, 700 pp.

Han passat quinze anys des que la Universitat de Salamanca va publicar

El cancionero del siglo xv. c. 1360-1520, del medievalista anglès Brian Dutton. L'obra, formada per set densos volums que recullen tota la producció poètica d'aquest període, segueix constituint un punt de partida indispensable per a tot estudiós de la poesia del xv, ja sigui castellana, gallegoportuguesa o catalana. La voluntat de l'obra era recollir tots els testimonis i ordenar-los dins l'extens i complicat món de la poesia de *cancionero* per tal d'oferir-ne una visió global. El llibre que aquí ressenyem, tot i que parteix de l'anterior, neix amb un propòsit ben diferent, complementari. Ara els editors ens proposen un treball molt més acotat: una selecció de textos, és a dir una mena de «cancioner», que reflecteix el panorama poètic dels segles xiv i xv. El volum és fruit de la col·laboració de Dutton, que no pogué veure l'obra acabada, i del segledorista i estudiós de la poesia de *cancionero* Victoriano Roncero López.

La llarga introducció, a càrrec de Roncero López, és una encertada i acurada síntesi dels autors, gèneres, temes i rerefons històric i cultural de la poesia del xv. S'inicia amb l'anàlisi de la situació dels estudis sobre la poètica del xv, camp que ha experimentat una clara revolució des que a principis del xix van començar els primers intents d'editar la poesia de *cancionero*. Tot i que la invasió francesa va estroncar el projecte (que es recuperà unes dècades més tard), és sobretot a mitjans del segle xx que es van començar a recollir els fruits de la revalorització d'aquesta tradició poètica, sobretot de la mà de medievalistes anglesos com Keith Whinnom, Alan Deyermond i Brian Dutton, que hi posaren els fonaments, i d'especialistes espanyols com Pedro Cátedra, Vicenç Beltrán, Joaquín González Cuenca i Ángel Gómez Moreno, entre d'altres.

Segons Roncero López, el gran nombre de poemes d'aquesta etapa (uns set-cents, amb un total d'uns

set mil poemes) es deu, entre altres raons, a la important crisi agrària que es visqué al XIV i XV i que provocà una «transformació nobiliaria», és a dir, la substitució de la vella noblesa per un nou grup de llinatges (els Ayala, els Mendoza, etc.) que acumularen gran poder econòmic i polític i que foren més cortesans que guerrers o, almenys, que revisqueren l'ideal clàssic de la unió entre les armes i les lletres. És precisament en aquest context on hem d'entendre la poesia, al costat de les festes, tornejos i justes, com a activitats pròpies i necessàries del cortesà de l'època.

Seguidament explica amb claredat el procés de formació de l'hibridisme poètic, resultat de la influència de la lírica gallega i de la base comuna occitana, com a conseqüència de les estades a Castella de Marcabré, Guillem de Berguedà o Peire Vidal, per citar uns exemples, i posteriorment de joglars i trobadors gallegoportuguesos. A aquestes influències s'hi afegiran la del *dolce stil nuovo* —que farà conviure la *belle dame sans merci* trobadoresca amb la *donna angelicata*—, la qüestionada empremta directa de Petrarca i la petja francesa, que farà importar, entre d'altres gèneres, els testaments i els comiats i l'ús de l'al·legoria.

En l'apartat dedicat a les característiques d'aquesta tradició poètica hi trobem la reflexió sobre la definició de «*cancionero*». Es destaca, entre d'altres aspectes, que només una mínima part va ésser escrita per a ser musicada, i que la selecció que es copia en alguns cançoners (operada sobre exemplars i quaderns existents de poesia) depèn sovint dels interessos polítics, devocionals, etc., dels potentats que encarregaven les compilacions. Aquest punt porta a distingir entre compilacions de diversos autors i temes, les col·leccions més abundants (Baena, Estúñiga, Palacio, San Román, General), els cançoners individuals, recopilats pel propi

autor (Santillana, Gómez Manrique, Juan del Encina) o per altres persones (Álvarez Gato, Pérez de Guzmán) i els dedicats a un sol tema (Ramón de Llavia, de poesia didàcticoreligiosa). La gran quantitat de cançoners que ens han arribat testimonia la boga pel col·leccionisme poètic en aquests ambients, gràcies a la qual es va conservar un corpus poètic amplíssim que es prolonga fins el XVII i que arribarà als nostres dies. Constitueix una font riquíssima, no només de lectures, sinó també de coneixement dels gustos del lector del segle XV.

Després de la imprescindible anàlisi dels diferents gèneres, tòpics i elements formals, el pròleg es clou amb una nota sobre la pervivència de la poesia de *cancionero* en els grans autors del XVI i XVII —com ara Garcilaso, Herrera, Lope de Vega o Quevedo— pel que fa a conceptes ideològics (com el de la follia d'amor, el turment, etc.) o a figures retòriques (jocs antitètics, etc.). Els trets analitzats en aquests autors demostren que, contràriament a l'opinió d'alguns crítics, la influència italiana també va perviure molt de temps, juntament amb la poesia de *cancionero*. Un aplec de referències bibliogràfiques permet al lector de completar aquest apartat.

L'antologia, fruit de la selecció de Dutton, deixa de banda les tres corones de la poesia de *cancionero*: Mena, Santillana i Manrique. Es tracta, però, d'una omisió voluntària, atès que ja disposem d'excel·lents edicions de les obres d'aquests poetes, a les quals remet. Selecciona, en canvi, un nombre gens menyspreable de seixanta-sis poetes de gran interès (com Diego Hurtado de Mendoza, Álvaro de Luna, Juan Alfonso de Baena, Juan Rodríguez del Padrón, Juan de Dueñas, Suero de Ribera, Lope de Estúñiga i algun català, com Pere Torroella). L'estudi d'aquest conjunt d'obres resulta indispensable per a entendre el fenomen poètic d'aquests segles, la xarxa d'in-

fluències poètiques entre aquests poetes i el llegat que van recollir els poetes posteriors.

De Macías (1350-1370) fins a Hernando de Colón (1488-1539) s'exposa per a cada poeta un breu però concís i útil estudi, que inclou dades biogràfiques, referents històrics, anècdotes, relacions amb altres poetes, etc. i es remet als estudis i monografies existents. A continuació, trobem l'edició crítica de diversos poemes de cada autor, que deixa ja ben enrere l'apressada edició dels poemes feta per Dutton als volums de 1990-1991 esmentats a l'inici, i que incorpora utilíssimes notes per a la comprensió dels aspectes ideològics, històrics, geogràfics, científics, i culturals de cada poema. S'hi afegixen també els diferents testimonis que transmeten la peça i abundants referències a estudis crítics. L'acurada edició acaba amb un petit glossari, destinat només a aclarir els mots de difícil comprensió per al lector actual. Entre el pròleg i l'antologia trobem encara un llistat de manuscrits i impresos i un breu apartat bibliogràfic molt ben estructurat, que completa aquest extens i esmerat volum.

Amb la publicació d'aquesta completa i utilíssima antologia pòstuma, Brian Dutton rep un merescut homenatge, i els lectors i estudiosos de la poesia de *cancionero* obtenen un altre volum de referència d'una tradició d'estudis cada cop més consolidada.

MONTSE GALÍ

PORTALS

L'Espai de Cultura i Literatura Medieval Narpan <www.narpan.net> i el Repertorio Informatizzato dell'Antica Letteratura Occitanica <www.rialto.unina.it> continuen afegint nous textos i obrint noves seccions. Vegeu, per exemple, la plana *sciencia.cat* dins l'espai Narpan, dedicada a la ciència en la cultura catalana medieval i del Renaixement.

La poesía de Pedro de Santa Fe

Cleofé Tato

Baena: Ayuntamiento de Baena, 2004, xciii+373 pp.

Pedro de Santa Fe va pertànyer a la generació del Marquès de Santillana i Ausiàs March, els poetes que van viure els anys gloriosos de les campanyes napolitanes del Magnànim. Però, a diferència d'aquests dos, Santa Fe va restar al costat del rei Alfons durant bona part de l'empresa, i això li va permetre d'escriure una mena de diari poètic d'aquella escomesa militar. L'interès de la seva poesia, doncs, està ben justificat per arguments històrics, tot i que aquests no són els únics que la fan atractiva als nostres ulls. La poesia de Santa Fe, no sempre tan clara i llegidora com la d'altres poetes de *cançonero*, té, malgrat això, un notable atractiu estètic i és una de les més interessants per a l'historiador de la literatura, ja que presenta un cas molt clar d'hibridació literària entre les formes castellanes i els temes i el llenguatge de la poesia occitana i la seva seqüela catalana.

D'alguna manera aquest llibre, que presenta la poesia completa de Santa Fe amb aparat de variants i notes, és complementari del que la mateixa autora havia publicat el 1999 i que duia el títol de *Vida y obra de Pedro de Santa Fe* (Toxosoutos, A Coruña). Si aquell volum era un estudi sistemàtic de la biografia i les composicions del poeta, el que acaba de publicar l'Ayuntamiento de Baena és l'edició anunciada en aquell estudi.

Una edició que, com era de preveure, aconsegueix totes les expectatives creades pel llibre que l'havia precedit. Estem davant d'una edició excel·lent per la meticulositat, la precisió i el sentit comú que demostra Cleofé Tato en editar i anotar els poemes.

L'estudi preliminar se centra sobretot en la transmissió manuscrita, tot i que no s'està de resumir alguns dels punts centrals de la biografia i els trets literaris del poeta, que apareixen *in extenso* en el llibre citat de 1999. La transmissió textual de les obres de Santa Fe és problemàtica perquè bona part s'han transmès en un sol manuscrit, el famós *Cançonero de Palacio* (diferent del també cèlebre *Cançonero musical de Palacio*), que ara es troba a la Universitat de Salamanca i que devia incloure les restes d'un cançonero personal del nostre poeta. Aquest còdex, per desgràcia, no sempre ofereix un text correcte i comprensible. A més, l'estil personal de Santa Fe, el·líptic, a estones alambinat i ple de dialectalismes orientals, no ajuda gens l'editor. La seva tasca principal, doncs, consisteix en comprendre i puntuar correctament els textos, introduint-hi les esmenes necessàries per tal d'aclarir els nombrosos passatges obscurs que presenta l'obra. És aquí on la feina de l'editora ha estat especialment brillant. Amb l'ajuda de tots els repertoris lèxics disponibles, i demostrant un bon coneixement del castellà, l'aragonès, el català i el galleg del segle XV, Tato ha projectat llum sobre la majoria dels versos on els editors anteriors havien ensopagat amb problemes sense solució.

El corpus editat comprèn cinquanta-una poesies d'atribució segura i quatre de dubtoses. La majoria de les peces estan en castellà, però n'hi ha també en galleg i català. Santa Fe representa, per aquest motiu, la confluència de dues èpoques i de dues tradicions, la de l'antiga escola

de poesia gallega i la nova poesia castellana, i també la de poesia de *cançonero* i la de tradició occitanocatalana. La hibridació lingüística, com és lògic, ha estat un dels principals problemes que l'editora, amb èxit, ha hagut d'afrontar.

Cada poema està precedit per un davantal on s'ofereix una interpretació temàtica de la composició. Després del text, un aparat de variants i correccions permet al lector controlar les esmenes de Tato i les alternatives d'altres testimonis, així com les de tots els editors que han publicat la peça amb anterioritat. Finalment, les notes analitzen fins al detall tots els aspectes lingüístics i de sentit literal que podrien ser problemàtics en la fixació del text. Clouen el volum un llistat amb la bibliografia citada i un vocabulari amb tots els termes que han estat anotats.

Amb aquest llibre, Cleofé Tato ens ofereix el segon volum d'una obra monogràfica que és i serà un punt de referència per als estudis sobre la poesia castellana del segle XV.

FRANCISCO J. RODRÍGUEZ RISQUETE

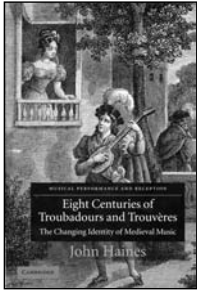
CANÇONERS OCCITANS

Francesco Carapezza, *Il canzoniere occitano G* (Ambrosiano R 71 sup.), Nàpols, Liguori, 2004 (Romanica Neapolitana, 34).

Luciana Borghi Cedrini, *Oxford, Bodleian Library S (Douce 269)*, Modena, Mucchi, 2004 («Intavulare». *Tavole di canzonieri romanzi* (serie coordinata da Anna Ferrari). I. *Canzonieri provenzali*. 5).

Francesco Carapezza, *Milano, Biblioteca Ambrosiana, G (R 71 sup.)*, Modena, Mucchi Editore, 2004 («Intavulare». *Tavole di canzonieri romanzi* (serie coordinata da Anna Ferrari). I. *Canzonieri provenzali*. 6.), XIV + 128 pp.

Eight Centuries of Troubadours and Trouvères: The Changing Identity of Medieval Music John Haines

Cambridge: Cambridge University Press, 2004, XII + 347 pp.

Quin fil uneix, al llarg de vuit segles, la música de Marcabru i els *hits* de Massalia Sound System? Quina ha estat la recepció erudita i popular de la música de trobadors i *trouvères* des del segle XIII al segle XXI? John Haines respon aquestes preguntes, i moltes més, en un treball interessantíssim, ple de dades rellevants per a l'estudi de la tradició dels trobadors i dels *trouvères*, amb un especial èmfasi en els massa sovint oblidats segles XVI-XVIII. Les conclusions són sorprenents: per exemple, cal bandejar la idea que la música dels poetes antics es va perdre a l'Època Moderna i que només es va desempolsegat al segle XIX; ben al contrari, ja al segle XVI va existir un *revival* dels poetes antics, i al XVII i, especialment, al XVIII. La descodificació musical dels poetes antics d'aquest llarg període es recull, finalment, i es reformula a la primera meitat del segle XIX en teories que encara són la base de la interpretació actual. Són resultats inesperats, que la bona prosa de Haines ens posa a l'abast amb la cadència, quasi, d'una bona novel·la de detectius. En aquesta ressenya remarcarem especialment els continguts que afecten a l'època medieval o que són aplicables a la

interpretació filològica dels autors medievals, i no esgotarem, per tant, ni molt menys la riquesa de les planes d'aquest llibre.

El seu recorregut comença pel primer estadi de recepció: els cançoners de trobadors i *trouvères* dels segles XIII-XIV, que tanmateix recullen melodies que poden ser molt antigues (Guilhem d'Aquitània escriu 250 anys abans de les primeres compilacions). Gràcies a l'únic cançoner antic aliè a les reformes i invents musicals de la segona meitat del XIII, compilat en escriptura neumàtica per a Perrin Noise de Metz el 1231 (se'l coneix com a *X* a la tradició francesa i com a *U* a l'occitana) i a tres cançons religioses en occità en notació neumàtica del pas del XI al XII al ms. fr. 1139 de la Biblioteca Nacional de França, tenim constància escrita de com era la música en l'època de Guilhem. Sabem, per tant, que els compiladors dels primers cançoners són també els primers a reinterpretar les melodies dels trobadors antics: les transcriuen amb criteris molt posteriors (sovint canviants) i incorporen girs i ornaments típics del pas del XIII al XIV. Cal remarcar, però, que les fonts musicals dels cançoners, a jutjar per les semblances i els errors de còpia, semblen sempre escrites, i moltes vegades remunten a models propers i comuns. A banda de les fonts esmentades, menys contaminades, la resta dels cançoners que transcriuen melodies (2800 per als *trouvères*, 250 per als trobadors) ens donen més aviat aproximacions de les melodies originals en notació quadrada d'interpretació poc clara, especialment pel que fa al ritme. Els cançoners es compilen al mateix moment que el motet es posa de moda i totes dues modalitats comparteixen el tipus de notació vacil·lant. De fet, les conseqüències tècniques del pas de la monodia no mesurada a la polifonia mesurada són graduals, paral·leles i contemporànies tant en la cançó

com en el motet. Segons Haines, a partir del XIV decreix notablement l'interès per les melodies i augmenta l'interès pel text: per això abunden les *artes* de compondre poesies, on les referències a la música brillen per la seva absència. A finals del XIV, especialment amb Eustache Deschamps, que el 1392 va distingir entre poesia com a *musique naturelle* i poesia cantada com a *musique artificielle*, els canvis de concepció poètica duen a abandonar definitivament els usos musicals dels trobadors i dels *trouvères* en la poesia.

La recepció moderna ve marcada sobretot per la creació d'una lectura dels trobadors en clau llegendària, derivada de la popularització de les *vidas*. Als segles XV-XVI comencen ja dues de les línies de recepció que han marcat la idea de monodia lírica medieval fins als nostres dies: una línia popularitzant i una d'erudita, encapçalades respectivament per Clement Marot (l'inventor de l'*estil marotique*: idealització i nostàlgia de l'Edat Mitjana en un estil imitatiu naïf i popular) i Jean de Nostradame i Claude Fauchet, autors de dos reculls fonamentals (les *Vies* dels trobadors del primer i el *Recueil* de poesies antigues del segon). Durant el XVI, però, l'enfrontament polític i erudit de francesos i italians va jugar en contra dels trobadors. Els francesos van reclamar l'èpica i els *trouvères* com a glòries pàtries, mentre els italians defensaven les seves corones i la influència dels trobadors en la seva tradició. El debat, que s'allarga fins a finals del XVII, va afavorir l'interès dels erudits francesos pels cançoners de *trouvères*, dels quals es van efectuar les primeres còpies.

Però és al segle XVIII quan la música de trobadors i *trouvères* surt de les oficines dels antiquaris per convertir-se en matèria d'interès general, i comença un veritable moviment de revalorització de l'Edat Mitjana, centrat en dues línies d'interpretació, que són evolucions de les

ja esmentades: una de respectuosa amb les fonts i una altra de creativa, que inventa un sistema de transcripció curiós. Es tracta de la *copie reduite*, és a dir una paràfrasi o sumari que ofereix la quintaessència de les peces al públic modern (majoritàriament dames nobles). D'aquest estil de filtrat en neix a finals de segle un nou gènere «popularitzant», el *genre troubadour*, semblant a l'estil *marotique*.

La famosa *querelle des bouffons* sobre la influència de la cultura italiana en l'òpera francesa va provocar també la *querelle des troubadours et des trouvères* (1779-1781), en la qual Du Bellay defensa la primacia dels *trouvères* i de la cultura francesa (especialment el *Roman de la Rose*), mentre que Lacurne de Sainte-Palaye vol integrar-hi també la cultura occitana. Encara és més important, des d'un punt de vista musical i no literari, l'interès pels *trouvères* d'alguns il·lustrats de l'època, religiosos especialitzats en música litúrgica. Crescimbeni publicà una lectura rítmica (o mesurada) de la melodia d'un *trouvère*; poc després Lavalliere edità totes les melodies de Thibault de Champagne en versió mesurada (*plainchant mesurée*).

Al segle XIX, Alemanya s'uneix a França en l'interès per la música medieval, sobretot quan la influència de Herder va fer girar els ulls cap a la tradició pròpia i Lachmann estableix una norma «científica» per a l'estudi dels testimonis del passat. En l'àmbit francès, cal destacar les propostes gregorianes dels monjos de Solesmes, les rigoroses transcripcions de Fétis i els estudis panoràmics de Coussemaker, el qual va introduir un dels aspectes més polèmics de la musicologia moderna, en considerar que la música mesurada derivava de la monodia d'origen popular i que no s'havia d'interpretar com a cant pla, a diferència de la religiosa. L'estudi de les fonts gregorianes antigues (sobretot les bilingües en notació neumàtica i quadrada) duu a l'aplica-

ció del concepte hegel·lià de «latència»: encara que la notació no ho descriu, es pot descobrir el mode rítmic bàsic de la peça. Dues escoles d'interpretació del ritme, a finals del XIX, deriven de l'estudi del cant pla. Una, més aviat francesa, centrada en els principis de la notació mesurada, pretenia descobrir la latència del ritme en una notació que no el representa. Transcrivien les melodies generalment en ritme ternari i pressuposaven un origen culte de les melodies i de la composició poètica. L'altra escola, principalment alemanya, en la qual es destaca Bartsch, està basada més en el text concret que no pas en la teoria de la notació: aconsellava un contacte del ritme (no pas menys latent!) amb la forma mètrica del text. Així, transcrivien les melodies generalment en ritme binari i pressuposaven un origen popular de les melodies i l'activitat poètica. Pierre Aubry, a finals de segle, va aplicar les discussions teòriques sobre la modalitat rítmica a la poesia dels *trouvères*, mentre es produïa un nou moviment de revalorització dels trobadors a França (Raynouard), a Alemanya (Diez, Gröber, Schwan) i a Itàlia (Restori). Eduard Sievers i Hugo Riemann van proposar, poligenèticament, una nova lectura dels modes rítmics (ABC i subgrups) en funció dels peus mètrics; aplicant els seus mètodes, però, les solucions poden ser divergents. Alguns autors, com l'alemany Friederich Ludwig i el mateix Aubry, van criticar severament la sistematització de Riemann. Ludwig defensava que la poesia mètrica medieval havia heretat, en certa manera, el metre clàssic: la poesia francesa i occitana medieval era essencialment rítmica. Ho va aprofitar genialment Johann-Baptist Beck, sobretot al seu *Die Melodien der Troubadours* (1908), postulant que el ritme latent de la música està implícit en la música no mesurada antiga; que el ritme latent coincideix amb els patrons mètrics

relacionats amb els patrons accentuals; que els patrons rítmics es poden extrapolar dels patrons accentuals; i, finalment, que els trobadors i *trouvères* havien triat normalment tres tipus rítmics. Va rebre fortes crítiques de Carl Appel i Johannes Wolf, que van retornar a la transcripció sense ritme de les peces. Ja en ple segle XX, Friederich Gennrich, deixeble de Beck, va continuar amb els postulats de la teoria modal i va incorporar l'estudi dels *contrafacta* a la interpretació del component rítmic. De fet, va ampliar fins a sis els modes de Beck i va construir una complexa teoria sobre l'estructura tonal de les lligadures individuals. El sistema de Gennrich, que tampoc no estava lliure de subjectivitat, manté la seva influència encara avui.

La darrera aportació musicològica de relleu ha estat l'edició crítica de totes les melodies dels *trouvères* a càrrec de Hans Tischler (1997), on es barregen criteris eclèctics i que ha provocat un cert escepticisme sobre la possibilitat d'aplicar un mètode científic a l'edició de les melodies medievals. Un dels principals crítics del sistema modal és Hendrich van de Werf, el qual ja ha advertit els estudiosos moderns que s'hauran de conformar amb una proposta merament hipotètica. De fet, la crítica del sistema modal s'ha generalitzat, però encara no hi ha hagut una proposta alternativa mínimament satisfactòria.

Acabat aquest panorama de les interpretacions de la música dels trobadors del segle XIII al XXI, només cal repetir que el llibre de Haines és una petita joia de la història de la musicologia, que ens permet de veure com els erudits i els artistes al llarg de vuit segles han adaptat, retocat o transformat les melodies dels trobadors segons els seus gustos i interessos, com ja ho havien fet els compiladors dels cançoners de trobadors i *trouvères* que ens han conservat aquestes melodies. Un llibre altament

recomanable per a tothom que vulgui entendre d'on vénen la majoria dels *partis pris* i les teories «científiques» sobre la monodia lírica en llengua romànica de l'Edat Mitjana, és a dir que vulguin saber en què es basen els intèrprets actuals de les cançons medievals.

SADURNÍ MARTÍ

Poesie Colin Muset

ed. Massimiliano Chiamenti
Roma: Carocci (Biblioteca
Medievale, 99), 2005,
153 pp.

Les chansons de Colin Muset. Textes et mélodies Colin Muset

eds. Christopher Callahan i
Samuel N. Rosenberg
París: Champion (Classiques
français du Moyen Âge, 149),
2005, 256 pp.

De Colin Muset, *trouvère* del segle XIII, músic itinerant que es guanyava

la vida amb les seves poesies per corts, castells i places —el que coneixem com a *ménestrel* o joglar—, ens n'han arribat una vintena de textos, alguns dels quals amb la corresponent notació musical, que presenten una elegant fusió entre determinats elements de la lírica cortesa i d'altres de més popularitzants, realistes o irònics, tot plegat inserit en un marc bucòlic i embolcallat d'un epicureisme força personal.

La poesia de Colin Muset compta des del 2005 amb dues obres que aprofundeixen, revisen i completen l'edició que en va fer Joseph Bédier fa més de seixanta anys (Champion 1938): Carocci presenta *Poesie*, un llibre de caràcter divulgatiu amb setze poemes de Colin Muset acompanyats de traducció italiana, i Champion ens ofereix *Les chansons de Colin Muset. Textes et mélodies*, un ampli i detallat estudi, centrat sobretot en la mètrica i la música, que inclou l'edició de vint-i-dos textos i deu transcripcions musicals. Convé tenir en compte que Champion presenta també l'obra de Colin Muset traduïda al francès modern: *Les chansons de Colin Muset. Traduites en français moderne par Christopher Callahan et Samuel N. Rosenberg* (París: Champion, 2005) (Traduccions des Classiques du Moyen Âge, 71).

Se sap ben poca cosa de Colin Muset, només algunes dades que ens ofereixen les seves poesies i els manuscrits que les han transmès, com ara que professionalment es va moure per diversos castells de la Borgogne, la Champagne i la Lorraine, i que devia escriure les seves composicions entre 1240-1270. L'epítet *Muset*, un pseudònim joglaresc i hipocorístic, gens estrany en la lírica d'oïl —un altre exemple el tenim en el parisenc Rutebeuf— revela la identificació del jo poètic amb l'instrument que l'acompanya (la *muse* o *musette*, una mena de cornamusa) i fins i tot amb les composicions pròpiament dites (*muset* designa una

peça tocada amb la *muse*) i amb l'esperit jocós de què estan imbuïdes (pensem en el verb *muser* i tots els derivats que signifiquen «distracció», «divertiment» o «passatemps»). De les vint-i-dues composicions editades per Champion, només dotze es poden atribuir amb total seguretat a Colin Muset: vuit poemes duen la rúbrica Colin Muset, tres peces contenen una «signatura interna» —per exemple, el vers «L'en m'apele Colin Muset» del poema *En mai, quant li rossignolez*— i el poema *Biaus Colins Musés, je me plaing d'une amor* és una tensó entre Colin Muset i Jacques d'Amiens. Els deu poemes restants presenten característiques —temàtiques, lèxiques, versificatòries, etc.— molt particulars de Colin Muset, però en aquest punt hi ha divergència de criteris (d'aquí que Chiamenti només n'editi setze poemes).

De les composicions atribuïbles amb tota certesa a Colin Muset, la tensó amb Jacques d'Amiens es presenta com una peça important, perquè conté en essència l'univers literari de Colin Muset i s'hi apunten temes i motius desenvolupats en altres poemes. Així, hi trobem un jo poètic d'origen humil, marcat per la condició de músic itinerant, sempre a la recerca de mitjans de subsistència (vegeu també el poema *Sire cuens, j'ai viellé*); que defensa la prodigalitat i ataca l'avarícia (tema desenvolupat a *Ancontre le tens novel*); que canta l'arribada de la primavera i es plany de l'inici de l'hivern, perquè per a un *ménestrel* el fred vol dir absència de festes, és a dir, d'allotjament i de sou (vegeu també, entre d'altres poemes, *Quant je voi yver retourner*, *Quant je voi lou tans refroidier* o *Mult m'anue d'ivern ke tant ait dureit*); però que, malgrat aquestes penúries, troba consol en el menjar (els seus poemes són plens de plats succulents: oca rostida, arròs, capons, formatge, dolços i fins i tot xampany) i en l'amor, que respon a una concepció un mica allunyada, més naturalista, de la visió

sublim i perfecta que en té Jacques d'Amiens.

De fet, Colin Muset se serveix només de determinats tòpics de la *fin'amor* (com ara la figura dels *lausangiers*, l'amenaça retòrica de la mort per amor, etc.) i els insereix en una filosofia molt particular consistent a acceptar els propis límits i a gaudir dels petits plaers de la vida, una mena de *carpe diem* personal definit per una expressió recurrent en la seva poesia: *mener bonne vie*. Aquesta «bona vida» es concreta en una concepció més física de l'amor; basat en la reciprocitat —en la disponibilitat i constància de la dona— i en la recerca d'una vida plàcida —una llar de foc per escalfar-se a l'hivern i bon menjar— sense complicacions, i si pot ser amb diversions i fastuositat: a *Qant je voi lou tans refroidier*, per exemple, Muset contraposa la guerra, que considera absurda i ferotge, a les justes i als tornejos, que veu com una sublimació lúdica i noble, i, a *Ancontre le tens novel*, s'hi lloen les festes, l'esplendor i el luxe de la cort. En general, les figures femenines de la seva poesia són també força especials: si bé el marc en què se situen és el de les *pastourelles* o les *reverdies*, les dames hi solen aparèixer luxosament vestides i tenen un aire màgic que les acosta a les fades (vegeu, per exemple, *Sospris sui d'une amorette*).

Tot plegat expressat en formes cultes (de les vint-i-dues peces editades per Champion, divuit són cançons i quatre *lais-descorts*) de les quals cal destacar l'originalitat prosòdica (moltes peces són úniques pel que fa a l'esquema rítmic i mètric). El treball realitzat en aquest sentit per Callahan i Rosenberg és ingent i acuradíssim. Per començar, ofereixen una bona introducció sobre l'obra de Colin Muset, que tracta aspectes temàtics i lèxics, fa una descripció detallada del contingut dels manuscrits, exposa els diversos arguments sobre l'autoria de determinats poe-

mes, repassa la tradició crítica, estudia minuciosament la llengua, etc. A més, el llibre compta amb un capítol dedicat a la forma, amb la descripció de les tècniques versificatòries i rítmiques que emprà Colin Muset, i un altre centrat en la música. Tots dos són apartats bàsics per entendre el lligam existent entre text i melodia, i van acompanyats de diversos apèndixs que recullen qüestions com l'estructura de les estrofes, les relacions interestròfiques de les cançons, els timbres rítmics, els esquemes melòdics i l'*ambitus* de les melodies. Si bé el lector amb pocs coneixements musicals o poc avesat a la música medieval pot arribar a perdre's, perquè les explicacions sovint són tan detallades i complexes que semblen adreçades exclusivament a musicòlegs, l'esforç de comprensió haurà valgut la pena: el paper que té la melodia en la versificació i la mètrica és importantíssim, determinant, i ajuda a resoldre bona part de les dificultats mètriques amb les quals havia topat Bédier. Així, molts versos difícils són organitzats segons un altre esquema mètric, es rectifiquen determinades divisions estròfiques, es corregeixen errades en les variants, es resolen dubtes lèxics i, fins i tot, l'estudi de les melodies conservades ajuda a entendre la versificació d'alguns poemes la música dels quals s'ha perdut. De cada composició, Callahan i Rosenberg n'editen el text i la música (en els casos en què ens ha arribat), seguit d'un ampli recull d'informació (manuscrit base, lliçons descartades, versificació, esquema melòdic, edicions existents del poema) que clouen dos apartats més extensos, l'un de remarques sobre el text (sovint versificatòries) i l'altre sobre la música.

En definitiva, dos llibres molt recomanables, que recuperen l'obra de Colin Muset des de dues aproximacions diferents. El llibre de Carocci és una bona visió general, amb una introducció concisa i una bibliografia força completa, i hi destaca un

apartat final de notes als textos molt didàctic en què els poemes s'expliquen i es comenten vers a vers. El de Champion és un excel·lent estudi, molt detallat i aprofundit, que situa la música en el lloc d'importància que realment li pertoca en la poesia trobadoresca. Sense la música —oblidada sovint pels filòlegs— la interpretació que puguem fer de qualsevol poema trobadoresc serà terriblement parcial.

MARTA MARFANY

Introducción a la Codicología

Elisa Ruiz García

Madrid: Biblioteca del Libro, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2002, 448pp.

Quan Elisa Ruiz va publicar el seu *Manual de Codicología* el 1988, la manca d'obres propedèutiques sobre el llibre manuscrit en l'àmbit hispànic era total. L'èxit obtingut per l'obra en l'ambient universitari i erudit en justificava sobradament una reedició. El volum que aquí ressenyem, publicat l'any 2002, amb el títol *Introducción a la Codicología*, és molt més que una reedició. Es tracta d'un treball més sintètic que l'anterior, on s'han repensat completament els continguts, i que es beneficia de les noves publicacions en la matèria i de les noves investigacions de l'autora. Per això, tal i com s'indica a la «Nota de la autora», «el producto resultante no constituye en modo alguno una edición actualizada y

corregida respecto de la anterior, sino una versión de nuevo cuño».

El llibre consta d'onze capítols, amb una bibliografia al final de cadascun. En dedica sis (del 5 al 10) a detallar tots els elements del llibre manuscrit que s'han de tenir en compte per fer-ne l'anàlisi i la descripció. Abans d'entrar en matèria, però, el primer capítol ofereix un estat de la qüestió de la disciplina: exposa la problemàtica terminològica de la codicologia, els antecedents històrics, la fundació (en el primer quart del segle XIX el bibliotecari Friedrich Adolph Abert la definí com «la ciència dels manuscrits consagrada a l'estudi de la 'forma externa i interna' d'aquests»), separant d'aquesta disciplina la diplomàtica, l'epigrafia i la paleografia), i, finalment, les tendències que estan en boga en l'actualitat, i que es poden resumir en tres: la codicologia descriptiva o codicografia, la codicologia quantitativa i la codicologia comparada. Cal afegir, a més, la tendència, nascuda en els anys setanta, de l'escola dels «Annals» i un darrer corrent inspirat en models semiològics.

Al segon capítol, l'autora presenta els diferents suports que ha tingut l'escriptura al llarg de la història, des dels inicis de la civilització fins els nostres dies. Els classifica com a materials durs (per exemple, pedra o bronze) o flexibles (paper, pergamí, paper). Dels suports escripturals flexibles en parla seguint un ordre cronològic i explica com s'elaboraven, gràcies als seus coneixements tant d'història de l'escriptura com d'història de la cultura. A continuació, el tercer capítol relata com treballava un copista a l'Edat Mitjana, quins estris utilitzava per escriure i esborrar, quins colors feia servir un il·luminador i com els obtenia, i amb quines condicions de treball duia a terme la seva feina.

Dedica el capítol quart a la morfologia librària: al llarg de la història han coexistit dues modalitats dife-

rents: la forma de rotlle (*volumen*) i el còdex (*codex*). Hi ha un petit apartat on parla del tipus librari més remot, les tablettes de cera, i en un altre apartat explica quan es donà el pas del rotlle al còdex i com ambdues formes varen coexistir fins que el còdex s'implantà definitivament, ja que era més manejable, de més fàcil transport, més apte per als usos escolàstics, etc.

Als capítols que van del cinquè al novè, l'autora s'endinsa ja de ple en els diferents elements que constitueixen un llibre manuscrit i que, per tant, s'han d'estudiar per fer-ne l'anàlisi i la descripció: composició i construcció dels quaderns; signatures i reclams (que serveixen per ordenar els quaderns); foliació i paginació (és a dir, sistemes per ordenar els folis), tipus de perforació existents, esquemes de pauta, tipologia de decoració, i també d'enquadernació, etc. Elisa Ruiz no deixa passar cap detall, per mínim que sigui, ja que, com ella mateixa afirma, el detall més mínim pot ser de summa importància i pot donar moltes informacions d'interès respecte a l'època de datació del manuscrit, l'escriptori d'origen, etc. A part de la minuciositat i claredat amb què explica cada element que conté o pot contenir un manuscrit, acompanya el text amb esquemes i il·lustracions dels diferents elements, la qual cosa encara fa el text més clar i entenedor.

Il·lustrarem el que hem acabat d'exposar amb un parell d'exemples. Quan l'autora, en el capítol cinquè, parla de la composició dels quaderns i dels diferents tipus de quadern segons el nombre de bifolis que continguin, acompanya l'explicació amb un esquema de com s'ha de representar gràficament cada tipus de quadern diferent. Al capítol sisè, quan parla dels instruments i tipus de perforació dels folis d'un manuscrit per tal de perfilar el pauta de la caixa d'escriptura, dóna dotze esquemes

que representen dotze tipus de perforacions, fetes amb diferents estris.

El capítol setè és també de gran interès, ja que Ruiz ens revela que les característiques materials dels manuscrits estaven condicionades pel tipus de contingut del llibre que s'hi copiava i per la posició social del destinatari. Després explica quins factors físics i mentals intervenen en l'acte de còpia i les diferents etapes d'aquest. Finalment, ens fa parar a atenció a quin tipus de dades es poden extreure del colofó d'un manuscrit, en referència al copista, any de còpia, lloc, destinatari, etc.

Consagra el capítol vuitè a la part artística dels manuscrits: la decoració i la il·lustració. Explica quins tipus d'elements decoratius s'hi poden trobar, ofereix una tipologia de les caplletres i esbossa una petita cronologia dels manuscrits il·luminats a la Península Ibèrica.

El capítol novè tracta de l'enquadernació dels manuscrits, els seus antecedents històrics i els tipus d'enquadernació existents (bizantina o occidental). Ofereix una descripció detallada de com eren les cobertes i com es fixaven, les diferents maneres com es podien cosir els plecs i els elements que servien per mantenir tancat el llibre. Tot això ho acompanya de nombroses il·lustracions.

El desè capítol el dedica a explicar com es fa la descripció externa i interna d'un llibre manuscrit. Ofereix diferents models de descripció i assenjala que les diverses tipologies de descripció es fixaran més en uns aspectes en detriment d'altres, segons els interessos de cada investigador. Al final d'aquest apartat, l'autora tracta de la catalogació dels fons de manuscrits i lamenta la manca d'uns instruments de catalogació apropiats en l'actualitat, i sobretot en l'àmbit hispànic, que facilitarien la feina dels investigadors.

Finalment, dedica el darrer capítol a enumerar els diferents proce-

diments (tant manuals com mecànics) i tècniques de laboratori amb què compta l'estudi dels manuscrits actualment, i que faciliten enormement la seva recerca, ja que l'ajuden a aprofundir en detalls que a simple vista no es poden copsar. Per exemple, el diascopi permet l'estudi de textos esborrats i de filigranes, perquè il·lumina intensament el paper i permet obtenir-ne calcs; o la tècnica de la betagrafia, basada en la llei d'absorció de les partícules, per la matèria, en la qual normalment s'utilitza una fina làmina de pel·lícula de carboni 14 que s'introdueix entre les pàgines d'un llibre i permet examinar l'estructura del paper, els punxions i els corondells, les filigranes, la composició de les tintes i els pasatges corregits o esborrats.

Elisa Ruiz ens obsequia, doncs, amb una segona obra sobre el llibre manuscrit d'extraordinària utilitat, on demostra contínuament la seva vasta erudició, amb una presentació i un estil com sempre clars i precisos. Aconsegueix fer entenedors per al lector (tant el novell o com el ja versat a la disciplina) tots els elements necessaris per comprendre com es confegia un manuscrit i els models a seguir per a la seva descripció. Proporciona, doncs, les eines imprescindibles per iniciar-se en l'estudi del llibre manuscrit i omple de manera magistral la llacuna que havia detectat. Ja no podem dir que a l'àmbit hispànic falti una obra que iniciï en aquesta matèria, sinó que tenim una segona obra que sens dubte es convertirà en text de referència per a la codicologia internacional, com ja va esdevenir el seu *Manual*.

EVA IZQUIERDO

Isabella Scoma, *Libro de la guerra. Compendio castigliano del "De re militari" de Flavio Vegezio Renato*, Messina: Di Nicolò, 2004, 173 pp.

Libro y lectura en la Península Ibérica y América (siglos XIII a XVIII)

**ed. Antonio Castillo Gómez
Salamanca: Junta de Castilla y León, 2003, 318 pp.**

L'any 1999, en un curs d'estiu a la Universitat d'Alcalà dirigit per Antonio Castillo, es va començar a gestar un projecte que, després d'una llarga maduració, ha culminat en l'obra que tenim a les mans, integrada per nou estudis agermanats per un interès comú: aportar noves reflexions a la història de la lectura a l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna en el context iberoamericà.

Els temes d'estudi són diversos, com també les fonts de què se serveixen, com ara inventaris de béns, testimonis judicials, catàlegs d'impresors i llibreters, epistolars, obres literàries, representacions iconogràfiques, anotacions manuscrites dels lectors en els impresos, etc. Els inventaris notariais han estat molt explotats, però solament documenten una col·lecció de llibres, no en proven la lectura. Com explica José Adriano de Freitas, a l'Edat Moderna la possessió de llibres, veritables objectes de luxe pel seu elevat cost, era un signe d'exhibició de poder i de prestigi; la creació de fornides biblioteques era una inversió social i econòmica sovint totalment desvinculada de l'interès cultural. L'estudi de Freitas ho il·lustra amb un cas concret, el de la biblioteca del primer marquès de Niça en el Por-

tugal de mitjans del s. XVII. L'epistolari del marquès amb un corresponent que l'aconsella sobre l'adquisició i la selecció de llibres demostra que posseir obres massa corrents o impròpies del seu estatus social (com teologies, sermonaris, etc.) es considerava vergonyant. Malgrat la curiositat del marquès pels llibres, les cartes revelen que no disposava dels coneixements ni del temps suficient per gaudir de la lectura; posseïa, doncs, una gran biblioteca morta.

L'empremta dels lectors en les impresos en forma d'anotacions manuscrites, a diferència dels catàlegs o dels inventaris, pot constituir una prova de lectura i proporcionar informació sobre els usos lectors, a part d'oferir dades sobre l'adquisició de llibres i l'extracció social de les persones que accedien a la lectura. Segons l'estudi de Diego Navarro, les anotacions, que constitueixen una font encara poc explotada malgrat la seva gran riquesa, poden contenir dades alienes al contingut del text (detalls relatius als possessors, signatures bibliotecàries, etc.) i traces de l'ús i de la lectura, que poden apropar-nos al context immediat de la recepció d'una obra a través dels judicis valoratius, de les remissions a altres lectures o de les censures dels seus contemporanis. A tall d'il·lustració, l'estudi es completa amb dinou làmines en què s'observen perfectament les intervencions dels lectors.

A banda de l'ampli ventall de fonts de què disposem, existeixen altres aspectes d'interès per a l'estudi de la cultura escrita, com el funcionament de la impremta manual. Els processos d'impressió, com analitza José Manuel Lucía, provocaven una sèrie de transformacions textuals que l'editor modern ha de tenir sempre presents. Per exemple, el componedor (anomenat més modernament caixista) podia retallar el text o inserir-hi addicions per tal d'ajustar-lo a la caixa d'escriptu-

ra, i el corrector (o el mateix autor) podia introduir-hi petits canvis en qualsevol moment del procés d'impressió, sense que això impliqués la destrucció dels plecs prèviament impresos, de manera que els exemplars d'una mateixa edició sovint presenten divergències entre si. Tanmateix, la legislació de la impremta, a través de la institució del Consejo Real, controlava que no es produís sin modificacions importants en el text un cop s'havia concedit la llicència d'impressió.

Quan el llibre sortia de la premsa entrava a formar part de la xarxa comercial. Pedro J. Rueda n'analitza una de les més importants, la que unia la Península Ibèrica i Amèrica, a partir de la investigació d'un gran volum de documentació mercantil, especialment els registres de les naus. L'estudi ofereix abundants dades concretes sobre els participants en el negoci, i el lector pot observar la diversitat i l'evolució de l'oferta de llibres. El mercat del llibre no era patrimoni exclusiu de llibreters i mercaders; també hi participaven els religiosos per assortir els col·legis i convents americans dels llibres necessaris per a l'estudi i la devoció, i destinaven al convent els beneficis obtinguts. Els riscos de l'empresa no eren pas petits: les tempestes, la pirateria i altres eventualitats posaven en perill la mercaderia, per això era freqüent l'enviament de la càrrega en vaixells diferents per garantir l'arribada, almenys, d'una part.

Un cop estudiats els negociants del mercat del llibre, falta investigar l'altra cara de la moneda: els compradors de llibres, els més apassionats dels quals eren, sens dubte, els bibliòfils. José Luis Gonzalo aborda el tema de la bibliofília a l'Espanya del s. XVI, articulada per primera vegada entorn d'un monarca, Felip II. Els amants dels llibres se servien de diversos recursos per aconseguir les obres desitjades a un preu econòmic. En primer lloc, calia contro-

lar els punts de venda més barats del continent europeu, on buròcrates de la Corona i, posteriorment, reconeguts bibliòfils, vetllaven pels interessos del monarca ocultant la identitat real del destinatari dels llibres per tal d'obtenir-los a un cost menor. Una altra via important eren les almonedes en què es posaven a la venda els béns d'un difunt per liquidar-ne els deutes i cobrir les despeses de sepultura; si el finat havia estat bibliòfil, es podien adquirir llibres de gran valor.

Si hi ha un aspecte recurrent al llarg dels estudis del recull és la incidència de la censura ideològica en totes les circumstàncies que envolten l'univers del llibre. Carlos Alberto González i Antonio Castillo hi dediquen sengles articles, en què s'exposa, per exemple, la posició dels centres de poder davant de la creixent divulgació de la cultura escrita. Una de les mesures adoptades va ser la creació d'un determinat cànon llibresc, custodiat institucionalment pel Consejo Real a través de les llicències d'impressió i per la Inquisició, un cop els llibres estaven en circulació. Hi havia lectures (sobre teologia, lògica, dret, història, etc.) que es consideraven correctes en funció del sexe, de la condició social i també de l'edat, mentre que altres llibres, com els devocionals, eren permesos a tothom. Les obres de ficció, en canvi, eren condemnades, si bé foren les menys perseguides efectivament, ja que el Sant Ofici concentrava els seus esforços en la persecució de qualsevol indici d'heretgia. Tanmateix, malgrat els esforços esmerçats, la censura inquisitorial estava mancada de mitjans prou eficaços per fer complir la norma, començant per evitar la corrupció dels seus propis ministres.

L'anàlisi de la lectura en el marc d'un grup social determinat, com les dones, confirma la gran incidència que la moral cristiana exercia en la pràctica lectora. Les dades propor-

cionades en l'estudi d'Isabel Beceiro, extretes de l'examen de les escasses fonts documentals conservades, incloses les referències literàries i les representacions iconogràfiques, revelen una preponderància aclaparadora dels llibres religiosos en els inventaris de dones de qualsevol condició social; solament les dames de la noblesa tenien accés a una cultura més àmplia, que incloïa la història, la poesia, els compendis mèdics i també les narracions cavalleresques, per bé que aquestes sovint s'havien de llegir d'amagat.

Sense abandonar la moral i la condició femenina, Elisa Ruiz proposa la revisió de la pretesa bibliofília d'Isabel la Catòlica a partir de l'anàlisi de diverses fonts documentals conegudes i inèdites, algunes de les quals publica en addenda. Segons les conclusions de Ruiz, la reina compartia amb l'Església la concepció utilitarista de la lectura, sempre subordinada a la moral, per això només valorava els llibres com a instrument per a la seva edificació personal o la instrucció dels seus descendents en l'exercici del poder. Pel que fa a les obres produïdes mitjançant el patrocini reial, estaven al servei de la ideologia religiosa i política que volia infondre en el seu poble. El valor instrumental que la reina atorgava als llibres es reflecteix també en les seves disposicions testamentàries, d'acord amb les quals aquests foren venuts per liquidar els deutes pendents.

El caràcter miscel·lani de l'obra, lluny de restar-li coherència, ofereix al lector la possibilitat d'endinsar-se en la història de la cultura escrita des d'enfocaments diversos, que permeten abastar una major diversitat temàtica. Un complet índex alfabètic facilita la consulta d'aquesta obra que aporta noves dades de naturalesa sociològica, cultural i personal sobre l'univers del llibre, la seva possessió i la seva lectura.

RAQUEL PARERA

Doctrina pueril Ramon Llull

ed. Joan Santanach
Palma: Patronat Ramon Llull
(NEORL, 7), 2005, cxii + 305 pp.

En el marc de la col·lecció *Nova Edició de les Obres de Ramon Llull* (NEORL), que pretén completar i actualitzar els vint-i-un volums de les *Obres Originals de Ramon Llull* (ORL), publicats a Palma entre 1906 i 1950, Joan Santanach ens ofereix aquesta nova edició de la *Doctrina pueril* (1274-76) del beat mallorquí. Aquesta edició ve a actualitzar les més antigues de Mateu Obrador (1906) i de Gret Schib (1972). Partint, doncs, d'aquesta tradició anterior, alhora que tenint en compte en la seva tasca les innovacions metodològiques dels estudis lul·lians en els darrers anys (especialment la utilització de la rica tradició no catalana de la *Doctrina*, com queda patent en l'aparat plurilingüe), Santanach ens ofereix l'edició crítica del text i l'acompanya d'una introducció dedicada al contingut, a l'ecdòtica i a analitzar detalladament tots els testimonis que se n'han conservat.

Ramon Llull (1232/35-1316) no va ser un escriptor en el sentit modern de la paraula, sinó que per a ell la literatura, més que un fi, era un mitjà per atènyer allò que realment li interessava: donar a conèixer la seva Art. L'Art lul·liana era un peculiar sistema filosòfic de coneixement basat en la lògica i orientat a assolir un doble objectiu: per una banda, el de convertir els infidels a la fe de Crist, i per una altra, el de

retornar els costums de la vida urbana d'aquell segle XIII, caòtics i corromputs, a l'ordre del cristianisme primitiu. La *Doctrina pueril* respon a aquesta voluntat del doctor il·luminat d'«adocctrinament i reforma moral de la seva pròpia societat» (p. xxxiv). Però malgrat ser un dels primers llibres de Llull escrits després de l'*Art abreujada d'atobar veritat* (1271), el cert és que els elements artístics d'aquest text són, en opinió de Joan Santanach, molt escassos. Plantejada d'acord amb la convenció del pare que adocctrina el fill, l'obra esdevé un autèntic manual didàctic i catequètic destinat a la formació bàsica no només dels infants en particular, sinó dels laics sense formació en general i, si bé és cert que quasi no hi trobem qüestions relatives a l'Art, també ho és que la *Doctrina* ofereix la possibilitat, en canvi, d'ésser llegida com un *accessus ad Artem*, és a dir, com «una mena de pas previ a l'estudi de l'Art, útil per tal d'adquirir unes bases mínimes i per familiaritzar-se amb alguns dels seus components» (p. xxxix). Aquest caràcter introductor i es fa evident quan Llull la cita en obres posteriors: al *Llibre d'Evast i Blaquerina* (1278-94), per exemple, la *Doctrina* esdevé el llibre d'educació bàsica del protagonista, i Natana, un cop ingressada al convent i feta abadesa, en recomanarà la seva lectura a les monges més ignorants en matèria de fe cristiana.

La *Doctrina* s'estructura en un pròleg i cent capítols, dividits en deu parts. Les dues primeres parts estan dedicades als catorze articles de la fe (caps. 1-12) i als deu manaments (caps. 13-22), «conceptes fonamentals que defineixen la fe catòlica» (p. xli). La tercera part s'ocuparà dels sacraments de l'Església (caps. 23-29), «igualmente bàsics per a qualsevol cristià que vulgui viure i morir al si de l'Església» (p. xli), i les tres següents als dons de l'Esperit Sant (caps. 30-36), a les benaurances

(caps. 37-44) i als set goigs de la verge Maria (caps. 45-51). La setena part, dedicada a les virtuts (caps. 52-59), i la vuitena, que s'ocupa dels vicis (caps. 60-67), clourien aquesta primera meitat de la *Doctrina*, directament relacionada amb els valors de la catequesi.

A la segona meitat es diversifica el contingut de l'obra. La novena part (caps. 68-72) és entesa per Santanach «com una mena de transició entre la part de formació cristiana bàsica i la que versa sobre qüestions més generals» (p. xli). Llull parla en aquesta novena part de les lleis que regeixen les tres grans religions d'aquell moment a la Mediterrània (la cristiana, la jueva i la islàmica), i ho complementa amb la llei de natura i un comentari sobre els gentils. La desena i última part de la *Doctrina* és una mena de calaix de sastre, on hi trobem des d'un repàs a les matèries universitàries medievals (caps. 73-79), fins a uns capítols dedicats a les figures del príncep, els clergues, la religió, les diferents formes de vida i la conversió dels infidels (caps. 80-83), l'oració (cap. 84), les potències de l'ànima (cap. 85), la vida i la mort corporals (caps. 86-88), etc. Els dos darrers capítols resulten especialment interessants: el capítol 99 tracta de l'infern, i el 100, de la glòria del paradís. Santanach subratlla el paral·lelisme d'aquest final de la segona meitat de la *Doctrina* amb aquells capítols dedicats als vicis i les virtuts que hem dit que tanquen la primera. «Aquesta coincidència no només evidencia la unitat estructural de les dues parts de l'obra [...] sinó que, a més, afavoreix un impacte més efectiu sobre la imaginació del lector dels dos possibles destins de la seva ànima» (p. xlii).

Les característiques de la *Doctrina* i la claredat amb què fou escrita van afavorir que gaudís en els anys successius a la seva redacció d'una àmplia circulació, tant en català com en altres llengües (occità, francès, llatí i posteriorment castellà). El volum

de Santanach, rigorós alhora que manejable, ofereix la millor aproximació a aquesta obra lul·liana feta fins ara. En definitiva, una nova aportació de les NEORL a la redescoberta i dignificació de la nostra antiga literatura.

DANIEL GENÍS

La ciència en la història dels Països Catalans.
I. Dels àrabs al renaixement
dirs. Joan Vernet i Ramon Parés

València: Universitat de València i Institut d'Estudis Catalans, 2004, 629 pp.

Aquest és el primer llibre d'una sèrie que s'ha de completar amb dos volums més de propera publicació: *Del naixement de la ciència moderna a la il·lustració* i *De la industrialització a l'època actual*. El volum es divideix en dues seccions. La primera («Les remors àrabs a la Catalunya comtal», pp. 21-236) es dedica bàsicament a la ciència a l'alta Edat Mitjana i consta d'una introducció i de cinc capítols. La segona («Els temps de les universitats i l'escolàstica», pp. 237-596), molt més extensa, se centra en la baixa Edat Mitjana i consta de la corresponent introducció i d'onze capítols.

La introducció de la primera secció, a càrrec de J. Vernet i J. Samsó i

titulada «El petit renaixement dels comtats catalans de l'època carolíngia» (pp. 31-43), és un breu recordatori del naixement de la historiografia científica catalana a partir de l'obra de Josep M. Millàs i Vallicrosa. El primer capítol, «La ciència àrab al sud de Catalunya» de M. Forcada (pp. 45-74), es dedica a repassar el context històric científic en què s'enquadra l'obra, amb especial atenció a la filosofia, a la medicina i a les ciències exactes. El segon capítol és de R. M. Comes, «Ambient intel·lectual a la Catalunya dels segles X i XI. Els monestirs i les seves biblioteques» (pp. 75-114), i estudia les fonts d'arxiu, els manuscrits conservats i com es va mantenir la cultura llatina a les seus episcopals i als monestirs (bàsicament a Ripoll, a Sant Cugat, a Santa Maria de Montserrat i a Sant Pere de Rodes). El capítol tercer, a càrrec de J. Samsó, «Els inicis de la introducció de la ciència àrab a Europa a través de Catalunya» (pp. 115-159) gira al voltant de la influència de la ciència àrab en la catalana, sobretot en astronomia, en la confecció d'astrolabis i en l'obra de Gerbert, des de finals del segle X i fins a la segona meitat del XIII, quan Catalunya va ser la porta d'entrada a Europa d'aquesta tradició, tant per les ambaixades del califat com d'algunes taifes (per bé que el nombre de textos conservats és extremadament reduït). D. A. King dedica el quart capítol, «Astrolabis de Catalunya medieval» (pp. 161-204) exclusivament a l'anàlisi, a la descripció i a la història dels cinc astrolabis catalans conservats. I, finalment, el capítol cinquè, «Tecnologia agrícola i preindustrial a la societat catalana de l'època comtal» (pp. 205-235), de M. Viladrich, estudia la tecnologia agrícola i industrial de l'època: relacions senyoriales, molins (fariners i de roda horitzontal), tècniques hidràuliques, mineria (ferro i bronze) i ceràmica (els tallers i les tècniques principals).

La introducció de la segona secció, de J. Vernet i J. Samsó, es titula «La ciència i la tècnica als Països Catalans durant la baixa edat mitjana» (pp. 251-267) i aprofundeix en l'assimilació de la ciència i de la tecnologia islàmiques. Assenyala els canvis més significatius que es donen durant la baixa Edat Mitjana: el naixement de les universitats catalanes, la medicina catalana, el naixement del català com a llengua de ciència i, en definitiva, el moment de plenitud que es va donar al XIV en astronomia, en alquímia i en cartografia. El capítol primer, «El procés de la transmissió científica al nord-est de la península Ibèrica al segle XII: els textos llatins», de J. Samsó (pp. 269-296), descriu la recepció dels principals corrents científics de l'època i de les traduccions astrològiques, astronòmiques i matemàtiques més importants. El capítol segon, també a càrrec de J. Samsó, «Traduccions i obres científiques originals elaborades en medis jueus. El desenvolupament de l'hebreu com a llengua científica. La seva projecció al Llenguadoc i a la Provença» (pp. 297-325), estudia l'àmbit científic hebreu tant des del punt de vista social com del lingüístic. Dos autors mereixen una atenció especial: el polifacètic Abraham Bar Hiyya i l'obra hebrea d'Abraham Ben Ezra. Al capítol tercer, «L'ús del català en els textos científics durant la baixa edat mitjana i el primer renaixement» (pp. 327-361), L. Cifuentes fa una panoràmica de la naixent ciència catalana: disciplines, traduccions i originals. M. R. McVaugh recorre esquemàticament la medicina del moment al capítol quart, «La medicina i els metges a l'edat mitjana» (pp. 363-370). El capítol cinquè, «Les universitats» (pp. 371-402), de J. Arrizabalaga, estudia els principals centres universitaris (Lleida, Perpinyà, Osca, Barcelona, Saragossa, Palma i València des del XIV al XVI), les seves facultats, les seves produccions

més destacades i l'activitat d'alguns metges catalans arreu d'Europa. Al capítol sisè, «La ciència a l'obra de Ramon Llull» (pp. 403-442), L. Badia descriu l'Art general, el rerefons doctrinal del mallorquí i la difusió de la seva obra. «Arnau de Vilanova» (pp. 443-453) constitueix el capítol setè, on M. R. McVaugh esbossa una breu nota biogràfica sobre Arnau amb alguna referència a l'obra. El capítol vuitè, de M. Pereira, «Per una història de l'alquímia a la Catalunya medieval» (pp. 455-482) estudia l'apogeu de les obres alquímiques falsament atribuïdes a Llull o a Arnau al xv i la reacció que va provocar aquest fet a nivell eclesiàstic. Al capítol novè, «L'activitat astronòmica a l'època del rei Pere (segle xiv)» (483-514), J. Chabàs contextualitza i analitza algunes de les obres més destacades durant els regnats de Pere el Cerimoniós i de Martí l'Humà: les *Taules* de Barcelona, les *Taules* de Jacob Ben David Bonjorn i l'obra de Bertomeu de Tresbéns. El capítol desè, a càrrec de M. Comes, «La cartografia a Mallorca i a Barcelona» (pp. 515-573), parteix de la nàutica i de la geografia per tal de descriure la cartografia del moment (demanda social, tallers, la cartografia mallorquina a Itàlia i a França i les cartes cartogràfiques més importants). I, finalment, al capítol onzè «Tecnologia hidràulica agrícola i preindustrial de la societat andalusina a l'àrea dels Països Catalans» (pp. 575-595) M. Viladrich estudia la tecnologia agrícola i industrial de l'època: *qanats*, assentaments, tècniques de construcció, l'assut i la sinya.

Com es pot veure, els aspectes que toca són variats i de gran abast. De tota manera, s'observa alguna incoherència en l'atenció dedicada a alguns temes. Per exemple, es dediquen unes poques pàgines força superficials a Arnau de Vilanova, segurament una figura cabdal de diversos punts de vista, mentre

que, als astrolabis, s'hi dediquen pràcticament dos articles. Una atenció potser excessiva tenint en compte la finalitat de l'obra. En definitiva, però, el volum assoleix l'objectiu d'oferir un recorregut ampli del desenvolupament científic i tecnològic de la Corona d'Aragó medieval, útil tant per a especialistes com per a curiosos.

XAVIER BONILLO

Llibres, mestres i sermons: antologia de textos Francesc Eiximenis

ed. David Guixeras i Xavier Renedo
Barcelona: Barcino (Biblioteca Barcino, 2), 2005, 267 pp.

Martí de Riquer ja denunciava, quaranta anys enrere, que l'obra del menoret gironí Francesc Eiximenis (1330?-1409) romanien en la seva immensa majoria inèdita modernament i, per tant, inaccessible al lector, la qual cosa constituïa una llacuna imperdonable en l'estudi de la nostra literatura medieval. Malgrat algunes valuoses aportacions durant els últims vint anys, però, són molts encara els estudiosos que avui reclamen edicions modernes serioses de les obres d'Eiximenis per poder-lo estudiar amb major rigor. No obstant aquesta queixa, la proximitat del franciscà i la dificultat que comporta moltes vegades contrastar gran nombre de testimonis, ha

fet que avui en dia aquesta tasca, la de lliurar al coneixement general les seves obres en edicions modernes, sigui encara incompleta. Així doncs, cal celebrar doblement l'aparició d'aquesta antologia de textos eiximenians: primer, pel que té de desgreuge envers el propi menoret, i segon, per la cura que n'han tingut els professors Xavier Renedo i David Guixeras.

Es tracta, però, d'una antologia amb omissions inevitables. Pensem que només els quatre llibres que Eiximenis va arribar a escriure del *Crestià*, això és, el *Primer* (1381), el *Segon* (1383), el *Terç* (1384) i el *Dotzè* (1387), ja contenen 2.587 capítols, en els quals tracta un ventall gens menyspreable de temàtiques: des de moral, astrologia i política fins a urbanisme, higiene i medicina. A aquests, encara cal sumar-hi els capítols corresponents a les seves altres obres: el *Llibre dels àngels* (1392), el *Llibre de les dones* (1396), la *Vita Christi* (1403) i l'*Ars praedicandi populo*, amb un altre bon grapat de temes: angeologia, cosmètica, cristologia, l'art de la memòria, etc. És perfectament comprensible, doncs, que en comptes d'una antologia general de tota l'obra eiximeniana, els autors hagin preferit cenyir-se només a aquells episodis que tenen a veure amb un tema en concret i confeir una antologia temàtica, centrada en un sol dels aspectes de la seva obra: «les idees del menoret gironí sobre l'educació i la cultura» (p. 7).

Malgrat que només una obra d'Eiximenis, l'*Ars praedicandi populo*, pot considerar-se plenament un tractat pedagògic, al llarg de tot el seu corpus en català hi ha multitud d'ocasions per llegir les seves observacions a propòsit de l'educació (dels fills, de les dones, dels prínceps, etc.). Amb la intenció d'ordenar tots aquests materials i ser el més clar possible en l'exposició de cada cas, els autors han decidit dividir la selec-

ció en quatre parts, que es componen, al seu torn, d'un estudi introductori i dels textos corresponents: en la primera part (pp. 13-66), es tracta del pecat original, que comportà la pèrdua del do de ciència i la caiguda en la nafra d'ignorància, que féu «l'hom així com a taula rasa en què res no ha pintat ne escrit» (p. 20). Per combatre aquesta ignorància, el franciscà proposa omplir de continguts cristians i escolàstics la «taula rasa», és a dir, proposa vèncer aquesta ignorància a partir, per una banda, de l'oració, que ens acostarà a la il·luminació divina per via de gràcia, i a partir, per una altra banda, dels «sistemes pedagògics clàssics, vinculats a les escoles i a les esglésies, als mestres i als predicadors, als llibres i a la disciplina» (p. 21). Eiximenis assumeix en la seva obra les tesis mantingudes pels franciscans i defensa que és només en la ciutat, on hi ha «més hòmens cients e més llibres e més sermons e més lliçons e més bons exemples de moltes bones persones» (p. 22), que és possible dur a terme aquest projecte pedagògic.

Els principis que havien de regir en l'educació dels fills i de les filles és la temàtica dominant en la segona part de l'antologia (pp. 67-142). Eiximenis distingia clarament l'educació que calia dispensar als nois d'aquella que calia donar a les noies: «Els homes calia preparar-los per guanyar-se la vida fora de casa treballant, negociant o governant; les dones, en canvi, havien de ser educades per governar la casa i per sortir ben poc del clos familiar» (p. 86). Eiximenis, que defensava la superioritat moral i intel·lectual de l'home enfront de la dona, demostra amb les seves opinions que pertany a un món dominat per un fort corrent antifeminista, en el qual aquesta situació de «segregació de gèneres» en l'àmbit de l'educació era perfectament normal. No és casualitat que un dels màxims conei-

xedors d'Eiximenis a la Castella del segle XV fos precisament Alfonso Martínez de Toledo (1398-1468), el misogin Arxiprest de Talavera.

El pla d'estudis i de lectures que Eiximenis proposava per a la societat del seu temps, ocupa la tercera part de l'antologia (pp. 143-208). Eiximenis, en la seva obra, prova de donar resposta a les necessitats educatives d'una societat que, d'ençà el segle XII, havia experimentat canvis importants: d'una cultura segregada en els monestirs i en les corts dels reis, s'havia passat a una certa democratització del saber que havia tingut com a centre difusor les ciutats i com a resultat més notable el naixement d'una nova classe: la burgesia. Així doncs, a banda dels prínceps i de la classe noble, també calia ajustar el programa educatiu a aquest nou grup de ciutadans, les ànsies de saber dels quals els podien menar, si no se'ls orientava correctament, a errors ben perillosos. «Al marge dels llibres morals i religiosos, el currículum escolar incloïa pràcticament tot el trivi i el quadrivi» (p. 148), especialment gramàtica, és a dir, l'estudi del llatí, que feia possible «parlar amb los estranys dins llur terra e fora d'aquella» (p. 150). Ens sorprèn Eiximenis quan defensa que els criats i les dones també havien d'aprendre a llegir i escriure, posició que en terminologia d'avui podríem titllar de ben «progressista».

La quarta i última part de l'antologia (pp. 209-244) està dedicada a parlar de la figura del mestre i el règim pedagògic que es respirava en les aules medievals. La importància de l'oralitat, de l'explicació en veu alta de la lliçó a classe per part del mestre, es fa molt més entenedora si recordem aquell passatge de sant Jeroni que diu que «molt mills sap hom ço que ha après per oïda e per informació vocal d'altre que no ço que ha llegit ne estudiat per si mateix» (p. 212). Una petita perla clou el llibre: l'apartat dedicat a l'eu-

trapèlia, terme exposat per Aristòtil en la seva *Política* i pres per Eiximenis per a referir-se a la conveniència del joc, del solaç honest, en l'educació. Segons la medicina medieval, la tristesa, originada de vegades per un excés d'esforç intel·lectual, podia conduir a la malaltia. Per evitar-ho, calia trobar «un punt dolç entre el treball i la diversió» (p. 218). D'aquí que Eiximenis recomanés un seguit d'activitats com ara passejar, cavalcar, caçar, fer esgrima, practicar gimnàstica, etc. Ara bé, amb moderació, *cum grano salis*. L'antologia queda completada per un glossari (pp. 253-265) que ha d'ajudar el lector poc acostumat a llegir en català medieval, i que és un bon complement a les notes a peu de pàgina que hi ha en els textos.

En definitiva, el llibre de Guixeras i Renedo afronta amb profunditat i erudició, alhora que es fa perfectament entenedor per a tothom, als lectors especialitzats i als que no ho són, un dels temes cabdals de la prosa eiximeniana. L'antologia, doncs, aconsegueix sobradament el que es proposa: donar una imatge completa de les idees d'Eiximenis sobre l'educació i la cultura de la Catalunya baixmedieval i fer-ho de manera amena i divertida, tal i com el menorret gironí es mereixia.

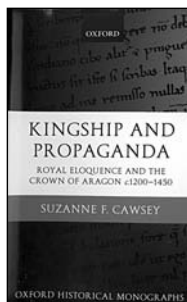
DANIEL GENÍS

Ramon Llull, Raimundi Lulli Opera Latina, 30, 97-100: Cypro, Alleas in Cilicia deque transmarinis veniente annis MCCCIMCCCII compilata, ed. Jaume Medina, Turnhout: Brepols, 2005. xli + 244 pp. (CCCM).

Arnau de Vilanova, Translatio libri Albucale de medicinis simplicibus, ed. J. Martínez Gázquez, M.R. McVaugh, A. Labarta, L. Cifuentes, D. Jacquart, Barcelona: Fundació Noguera - Universitat de Barcelona, 2004, 625 pp. (AVOMO, 17).

Kingship and Propaganda. Royal Eloquence and the Crown of Aragon c. 1200-1450

Suzanne F. Cawsey

Oxford: Clarendon Press, 2002, 198 pp.

A partir de la rica documentació reial, aquest volum vol contribuir a l'estudi de la cultura política medieval europea. L'àmbit específic d'aquesta monografia és la descripció i l'anàlisi de l'eloqüència reial a partir dels discursos polítics conservats dels monarques catalans en el seu context educatiu i retòric i intentant de reflectir la major subjectivitat d'aquesta documentació en comparació a la conservada en àmbit espanyol.

El primer capítol analitza les tres imatges simbòliques que representaven en aquell moment els monarques de la Corona d'Aragó: el rei com a líder espiritual (a partir de les conquestes de Mallorca, València i Múrcia), el rei com a líder militar (a partir de les conquestes de Sicília i de Sardenya) i el rei com a guia del seu poble (paradoxalment a partir dels endèmics problemes dels monarques amb les corts), on es distingeix entre la seva funció com a polític i com a senyor feudal.

L'estudi de la formació retòrica dels monarques centra el segon capítol. L'autora assenyala les dificultats per arribar a alguna conclusió ajustada. Tot i així, sosté que un model hipotètic d'aprenentatge de

l'eloqüència reial fora el que ofereix Ramon Llull al quart llibre del *Llibre de meravelles*: un model basat en les qüestions i en el valor cognoscitiu dels exemples i semblances. L'autora creu, sense aportar cap argument, que la recreació lul·liana reproduïx els modes d'aprenentatge de la cort mallorquina. A continuació afegeix, també sense cap mena de justificació, que aquest model lul·lià recorda el que proposava Quintilià a la *Institutio oratoria*. En canvi, el punt de referència per a Jaume II hauria estat el *Tresor* de Brunetto Latini. Finalment, per a Pere el Cerimoniós i Martí I parla d'algunes obres presents a la biblioteca reial, com les *Sententiae* de Pere Llobard i els omnipresents *flores sanctorum*, reculls de miracles de la Verge, comentaris de la Bíblia i col·leccions de sermons, entre d'altres. A partir d'aquesta anàlisi, Cawsey assegura que els monarques catalans coneixien l'*ars arengandi*, l'*ars dictaminis* i la preceptiva clàssica, i que hi basaven els discursos per satisfer les seves necessitats polítiques.

Al capítol tercer, l'autora es proposa estudiar la confecció i l'autoria dels discursos. La seva anàlisi es limita a una lectura superficial de tots els discursos reials, i conclou, això no obstant, que l'apogeu del gènere arriba amb Pere el Cerimoniós. El rerefons religiós dels sermons ocupa el quart capítol; és a dir, la recapitulació i l'anàlisi de les cites bíbliques de Pere el Catòlic, Jaume I i Pere el Gran. Al capítol cinquè, estudia aquest mateix context en els sermons de Pere el Cerimoniós i dels seus fills Joan I i Martí I. Els tres capítols finals intenten reconstruir el context d'aquests sermons a partir de les cròniques: la relació entre la propaganda i el poder reial i la dimensió social dels sermons (la seva litúrgia i la seva recepció). En aquest moment, Cawsey arriba a la conclusió que els sermons reials, en general, tenien la finalitat d'imposar els

critèris del rei i consolidar i justificar la seva política. El llibre es clou amb un apèndix que conté el llistat de tots els discursos dels reis de la Corona d'Aragó.

Com hem anat detallant, el treball, tot i que es proposa un camp d'estudi interessantíssim i podria comptar amb uns materials molt rics, sovint no acaba d'aprofundir en la matèria i arriba a conclusions precipitades. L'estudi dels sermons polítics dels reis d'Aragó promet unes perspectives amplíssimes per al coneixement de la cultura literària, religiosa i jurídics de les corts medievals catalanes, en el benentès que hom disposi dels mitjans escaients i es plantegi les preguntes que fan al cas. Malauradament el llibre de Cawsey no acaba de fer ni una cosa ni l'altra i en molt casos ens deixa amb el dubte de si no hauria calgut anar una mica més a fons abans de treure conclusions precipitades. El paradigma d'aquesta manera de treballar és la nota següent en referència al coneixement bíblic de Martí I: «Although his quotations, and those of his son, Martín I, rarely accord exactly with the Vulgate, as I have shown, it might be that the version of the Bible which they used had errors in the Latin and sometimes differed from the Vulgate text» (p. 100, n. 79). La documentació bibliogràfica requeria un esforç més gran d'exhaustivitat i sobretot d'actualització. Les obres de referència són massa sovint del segle passat o de l'altre (per aquesta raó l'autora no té notícia que la crònica de Boades no és medieval) i demostren un coneixement més detallat de la bibliografia espanyola que la catalana (al capítol segon és molt més completa la descripció de la formació de Sancho IV i la d'Alfonso X que la de qualsevol dels reis aragonesos).

Així doncs, tot i que el treball de Cawsey prepara el terreny per a un estudi de la imatge que projecten els

reis esmentats i la intencionalitat de la seva oratòria, defuig abordar problemes com ara l'autoria i les motivacions dels sermons. Tampoc no s'atura en el context històric de cada sermó ni ha considerat les diferències radicals de personalitat i conjunturals que presenten figures com la de Jaume I o la de Pere el Cerimoniós. I, finalment, ha menystingut la preciosa informació que donen les cròniques, sobretot pensant que podia haver analitzat la construcció dels reis com a personatges i la projecció i la justificació de la seva política a partir de testimonis tan rics i tan diversos com l'autobiografia de Jaume I, la visió de Desclot de Pere el Gran, la visió d'un soldat de la monarquia a partir de la crònica de Muntaner o la visió del difícil regnat de Pere el Cerimoniós.

XAVIER BONILLO

LÍRICA MEDIEVAL

As Cantigas de Loor de Santa María (edición e comentario), ed. E. Fidalgo, Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades - Xunta de Galicia, 2004, 432 pp.

Antoni Rossell, Literatura i música a l'edat mitjana: lírica, Barcelona: DINSIC, 2004.

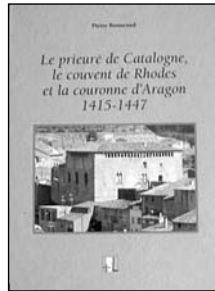
Jordi de Sant Jordi, Poesies, ed. Aniello Fratta. Barcelona: Barcino, 2005, 260 pp. (Els Nostres Clàssics, B, 26).

O Cancioneiro da Ajuda cen anos despois. Actas do Congreso realizado pola Dirección Xeral de Promoción Cultural en Santiago de Compostela e na Illa de San Simón os días 25-28 de maio de 2004, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 2004.

Il falconiere del re. Atti della giornata di studio dedicata ad Ausiàs March, ed. Patrizio Rigobon, Carlos Romero Muñoz, Venècia: Università Ca' Foscari, 2004, 92 pp.

Le prieuré de Catalogne, le couvent de Rhodes et la couronne d'Aragon (1415-1447)

Pierre Bonneaud

Millau: Conservatoire Templier-Hospitalier de Larzac, 2004, 439 pp.

Un dels temes d'història medieval més ben estudiats de la Corona d'Aragó és el dels ordes militars, sobretot pel que fa a l'orde de Sant Joan de Jerusalem. Val a dir que és un fet estrany que comptem amb abundant bibliografia d'un tema d'historiografia medieval i, a més, de notable qualitat. Són clàssics els estudis de Miret i Sans, amb *Les cases de templers i hospitalers en Catalunya*, editat el 1910, com a més destacat, i també les obres de la historiadora aragonesa Maria Luisa Ledesma i del britànic Anthony Luttrell. La continuació va venir amb els estudis de Maria Bonet sobre la Castellania d'Amposta a partir de la dècada de 1990, mentre que l'anàlisi del Priorat de Catalunya quedava una mica orfe. Per sort ara comptem amb una referència imprescindible sobre aquesta institució a càrrec de Pierre Bonneaud, doctor per l'École des Hautes Études en Sciences Sociales de París, que ha confeccionat un estudi molt complet en el volum que aquí ressenyem, on analitza la funció de l'orde de l'Hospital a la Corona d'Aragó, la relació que tenia amb la

monarquia, la influència que exerciren els hospitalers catalans a Rodes, i altres aspectes de la història de l'orde, a través d'un exhaustiu catàleg de fonts documentals recopilades a diferents arxius que li donen una gran solidesa.

El llibre, editat pel Conservatoire Templier-Hospitalier de Larzac, es divideix en quatre parts, la primera de les quals repassa què era el Priorat de Catalunya, com funcionava l'orde de l'Hospital en general, i a casa nostra en particular, com vivien els seus membres, quins privilegis tenien i com afectà la crisi del segle XV a aquesta institució en terres catalanes. Esment especial es dedica al finançament i les rendes que obtenien les comandes, les unitats d'exploració de l'orde, dirigides cada una per un frare hospitaler anomenat comanador.

La segona part tracta de les relacions que es van establir entre la seu central de l'orde, anomenada Convent i instal·lada a Rodes, i el Priorat de Catalunya, a partir de l'arribada al mestratge de l'aragonès Juan Fernández de Heredia. En aquest moment, a finals del segle XIV, el poder catalanoaragonès a Rodes augmentà considerablement, cosa que va intensificar el comerç i sobretot va permetre que l'illa fos una base per al comerç oriental. La influència catalanoaragonesa sobre l'orde va augmentar encara més amb el mestre Antoni de Fluvià, que es va envoltar de consellers catalans. Sota el seu mestratge, entre 1421 i 1437, Rodes es convertí en un punt clau del comerç oriental catalanoaragonès i, a canvi, les esquadres militars d'Aragó foren una arma de primera magnitud en mans dels hospitalers. Per altra banda, Fluvià es va dedicar a fortificar (i a embellir) Rodes, com a conseqüència de la creixent pressió islàmica: d'aquesta manera la influència catalana també es nota en l'arquitectura militar i particularment a la decoració heràldica.

En aquest apartat, l'autor també estudia el paper que tenia el Convent, o seu central de l'orde a Rodes, sobre les comandes catalanes: atorgament de comandes, control dels impostos, etc., amb una atenció especial al *cursum honorem* o carrera que havia de fer tot frare hospitaler per obtenir una comanda i les rendes que l'acompanyaven. L'orde no escapà al fenomen dels comandataris, és a dir, comandadors que no residien en la seva comanda i només en cobraven les rendes i que es dedicaven a altres oficis que no pas vetllar pel bon funcionament de la comanda que els havien encarregat.

Aquests comandataris normalment només anaven un cop a la comanda, per rebre'n possessió. Alguns tenien càrrecs al costat del rei i aquest aprofitava el bon servei que li prestaven els frares hospitalers, per la seva doble vessant d'homes d'armes i també d'homes capaços de fer tasques administratives i diplomàtiques. El rei Alfons el Magnànim s'adonà plenament d'aquesta funció i tingué molts consellers hospitalers. Aquest és el tema que ocupa la tercera part del llibre, on Bonneaud també analitza els conflictes que tenien el rei i l'orde amb motiu de les missions reials encomanades a aquests frares, que l'orde considerava abusives. Ara bé, davant la pressió islàmica sobre Rodes, l'orde va haver de claudicar sovint per no enfrontar-se amb un dels seus màxims valedors a la Mediterrània oriental.

Finalment, aquest volum compta amb uns annexos molt interessants, sobretot el primer, amb una exhaustiva nota biogràfica de tots els frares del Priorat de Catalunya actius entre 1400 i 1450. No cal dir que és una font d'informació històrica de primera magnitud que, completada amb l'índex onomàstic, permet reconstruir la biografia de tots aquests membres i d'estudiar la seva funció dins l'orde o al costat del rei.

Es tracta d'un document utilíssim per als estudis històrics, que sovint proporciona també informació sobre els llinatges dels hospitalers. En total tenim unes 130 referències de personatges: alguns de poc rellevants o poc documentats, però d'altres que tingueren gran pes i que tenen un corpus documental considerable al darrera, com els priors, el mestre Antoni de Fluvià o alguns consellers directes del Magnànim. Totes les fonts documentals estan anotades, com a resultat d'una feina d'arxiu àmplia i sistemàtica.

Així doncs, l'obra de Pierre Bonneaud és de referència obligada per a l'historiador de l'orde de l'Hospital, però el seu interès no es limita al funcionament de l'orde de l'Hospital, sinó que també representa una aproximació molt útil a la història de l'apassionant segle XV català.

ENRIC BASSEGODA PINEDA

Los monjes de la guerra Desmond Seward

Barcelona: Edhasa, 2004,
576 pp.

El 1972 l'historiador britànic Desmond Seward publicava *The monks of war*, un estudi de tots els ordes militars medievals, amb la particularitat que no s'aturava a la fi del món medieval, que fou l'època d'esplendor d'aquests ordes, sinó que la història abraça des dels orígens fins a l'actualitat o la seva desaparició. Però no ha estat fins el 2004 quan

ha aparegut una traducció al castellà, a càrrec de Sergio Bulat, editada per Edhasa.

L'obra fa un repàs de tots els ordes militars, amb una introducció general sobre què vol dir «monjo de la guerra», què va motivar la creació d'aquests ordes i quines eren les seves funcions i atribucions. És evident que el paper de les croades i sobretot de l'establiment dels estats llatins a Terra Santa fou un dels motors principals per crear ordes militars, almenys els més famosos: templers i hospitalers. La desaparició traumàtica, i en certa manera carregada de misteri, dels primers ha fet que el tema dels ordes militars hagi estat un dels més estudiats en la història medieval. En concret els templers han acaparat gran atenció, sobretot l'últim període d'aquests, comandats per Jacques de Molay. Els hospitalers, però, també han despertat força l'interès dels historiadors per l'enorme vitalitat que tingueren al llarg dels segles. L'exili els va portar d'illa en illa: de Terra Santa a Rodes, després a Malta. Va ser en aquesta darrera illa on acabaren prenent el nom amb el qual es coneixen actualment: cavallers de l'orde de Malta, malgrat que Napoleó els en va expulsar i que, després del Congrés de Viena quan la Gran Bretanya s'adjudicà l'illa, el seu retorn va resultar impossible. Tot i aquest cúmul de vicissituds, l'orde ha sobreviscut amb una vitalitat insospitada, finalment traslladada a Roma.

Ara bé, Terra Santa no fou l'únic àmbit on es crearen ordes militars: l'expansió germànica per Europa oriental i el Bàltic va motivar la creació de l'orde teutònic, els monjos del qual també van tenir un estat propi durant l'Edat Mitjana i foren els constructors de la ciutat de Königsberg. Es tracta de l'actual Kaliningrad russa, on sota la pressió de la russificació tot el patrimoni medieval teutònic està desapareixent.

xent. La Península Ibèrica també donà quatre ordes militars que ajudaren als diferents regnes en la reconquesta dels territoris de mans dels musulmans. Aquests ordes foren els d'Alcàntara, Santiago i Calatrava al regne de Castella i l'orde de Montesa a Aragó. Els reis hispànics es van aprofitar d'aquests ordes: en un primer moment com a repobladors dels nous territoris, després per a tasques militars i polítiques i més endavant com unes organitzacions que donaven prestigi i servien per col·locar familiars i amics.

És interessant veure com titula Seward el capítol on repassa el paper postmedieval d'aquests cavallers: «Paladines barrocos». El títol mostra clarament la funció que va correspondre a aquests ordes en època moderna, quan en molts casos es van secularitzar i el fet de pertànyer a un orde era com un títol nobiliari més. Ara bé, el capítol següent mostra com aquests cavallers van ser capaços d'adaptar-se a tots els canvis històrics i mantenir-se amb una vitalitat gens menyspreable: «Supervivencia: a pesar de todas las desventajas». Avui dia molts d'aquests ordes continuen vigents, molts tenen funcions diplomàtiques, humanitàries, d'estudi, etc. i els seus membres pertanyen a antics llinatges nobiliaris o són personalitats que han destacat en l'estudi del propi orde. És el cas de l'autor d'aquesta obra: Desmond Seward, que va ser admès com a membre de l'orde de Malta.

ENRIC BASSEGODA PINEDA

Piramo e Tisbe

ed. Cristina Noacco
Roma: Carocci (Biblioteca
Medievale, 102), 2005, 110 pp.

La història de Píram i Tisbe, que recull Ovidi al llibre IV de les *Metamorfosis*, va tenir un gran ressò a l'Edat Mitjana, i els seus protagonistes eren citats sovint al costat d'altres amants també cèlebres com Jàson i Medea, Aquil·les i Polixena, Tristany i Isolde o Lancelot i Ginebra. La primera mostra romànica d'aquesta història és la narració francesa en vers del segle XII *Piramus et Tisbé*, una adaptació del relat d'Ovidi que va gaudir d'una difusió considerable i que al segle XIV l'autor de l'*Ovide moralisé* va inserir en la seva obra. Carocci ens ofereix aquesta primera versió medieval ovidiana de la mà de Cristina Noacco, professora de literatura francesa medieval a la Universitat de Toulouse-Le Mirail i autora de diversos treballs sobre la reelaboració de la matèria ovidiana en la narrativa francesa del segle XII.

El llibre presenta el relat en vers *Piramus et Tisbé* acompanyat de traducció italiana i precedit d'una completíssima introducció. Aquest estudi preliminar s'inicia amb un breu repàs a la tradició en la qual s'insereix el text: de les primeres narracions d'inspiració clàssica, tan sols *Narcisse*, *Philomena* i *Piramus et Tisbé* estan construïdes a partir d'un relat mitològic d'Ovidi. En efecte, el segle XII, en el qual s'emmarquen les dates de composició d'aquests textos, es pot considerar l'edat d'or de la

influència ovidiana. La presència d'Ovidi, però, és constant i persistent al llarg de tota l'Edat Mitjana, a través de l'*Ars amatoria* i dels *Remedia amoris*, que marquen profundament la concepció medieval de l'amor; a través de l'esperit de les *Heroides* i, sobretot, a través de les *Metamorfosis*, un gran compendi de saviesa mitològica anomenat la «Bíblia dels gentils», segons una expressió que s'atribueix a Alfonso X el Sabio. Els versos 55-166 del llibre IV de les *Metamorfosis* narren la història de dos joves de Babilònia, els enamorats Píram i Tisbe, condemnats a no poder-se veure per interdicció de les respectives famílies, veïnes però enfrontades; els dos enamorats troben la manera de poder parlar a través d'una esquerda en una paret que separa les dues cases contigües, i, així, ordeixen una trobada secreta, al costat d'una morera a la llum de la lluna, que tindrà un final tràgic: un malentès, a causa del retard de Píram i d'un lleó que ha fet fugir Tisbe, fa que el jove cregui que la seva estimada és morta, i per això empunya l'espasa i es fereix de mort; quan Tisbe torna, als peus de la morera —els fruits blancs de la qual ara són negres—, hi troba Píram agonitzant i decideix posar fi també a la seva vida. *Piramus et Tisbé*, d'autor anònim —segurament un clergue normand—, amplia la història d'Ovidi en un relat de 921 versos, adaptant-ne determinats aspectes a l'ètica i a l'estètica medievals. És justament sobre les principals diferències entre el text francès i la font llatina que versa la part central de l'estudi introductori. En primer lloc, la diferència fonamental amb l'original és l'ampliació de l'element sentimental: el text francès, en octosíl·labs apariats, incorpora a la narració pròpiament dita uns monòlegs de caràcter líricoretòric en estrofes d'octosíl·labs monorims, tancades per un vers bisíl·lab. Aquests monòlegs de Píram i Tisbe, col·locats

simètricament en la narració, es construeixen sovint com un diàleg intern de la psique del personatge —recurs molt emprat a l'Edat Mitjana sota diverses formes: per exemple, els poemes-debat entre el cor i el seny— i serveixen per accentuar i desenvolupar l'estat de turment i desesperació dels protagonistes. Una altra innovació respecte del text llatí és la incorporació de nombrosos detalls arquitectònics i decoratius, molt al gust del públic cortès de l'època, així com de precisions temporals inexistents a l'original. Pel que fa a l'element pagà, si bé sovint l'autor francès el subratlla perquè li serveix per justificar el suïcidi dels personatges als ulls d'un públic impregnat de moral cristiana, també deixa entreveure, sobretot en els monòlegs, un sentiment religiós cristià. Finalment, cal destacar el tractament de l'element mitològic, que és on rau la diferència essencial entre tots dos textos: a grans trets, tal com exposa Cristina Noacco, el relat francès converteix el mite en símbol. És paradigmàtic en aquest sentit l'episodi del canvi de color de les móres: mentre que per a Ovidi la mort dels amants «explica» el color negre de les móres (la sang tenyeix els fruits), l'anònim francès cristianitza en certa manera la metamorfosi, assimilant-la a un miracle i, encara més, convertint el color negre en símbol de la mort per amor (d'aquí, per exemple, la proliferació, sobretot en la literatura francesa posterior, d'amants vestits de negre). En definitiva, l'anònim francès posa el significat etiològic de la metamorfosi ovidiana al servei de l'amor cortès. En aquest sentit, convé destacar també la simbologia que tindrà el mur (la paret que separa els dos enamorats) en la poesia trobadoresca i posttrobadoresca, així com la presència de la lluna en contextos luctuosos. De fet, els mateixos protagonistes, Píram i Tisbe, esdevenen exemple i símbol

ahora de la mort per amor. Als apartats finals de l'estudi preliminar, l'autora fa un repàs de la influència, directa o indirecta, de *Piramus et Tisbé* i del mite ovidià en general al llarg de l'Edat Mitjana, des de les referències que hi fan Chrétien de Troyes, Dante o Christine de Pisan, passant per la interpretació de moralistes com sant Agustí o Alain de Lille, fins al tractament d'autors posteriors com Góngora o Shakespeare, tot plegat acompanyat d'un apunt iconogràfic (quatre escenes esculpides en un capitell interior de la catedral de Basilea, del segle XII, que es reproduïen al final de la introducció).

El text de *Piramus et Tisbé* i la traducció italiana van precedits d'un breu apartat en què es llisten els manuscrits que han transmès el text francès. Destaquen tres grups de manuscrits: en primer lloc, tres còdexs del segle XIII que transmeten el text com a obra independent; en segon lloc, els dinou testimonis de l'*Ovide moralisé*, del segle XIV (l'autor d'aquesta recreació en vers de les *Metamorfosis*, en lloc d'incloure una versió pròpia de la història de Píram i Tisbe, hi insereix el poema anònim del segle XII, el mateix procediment que segueix amb el *Narcisse*); finalment, cinc manuscrits considerats «textos auxiliars», que contenen la versió en prosa posterior de l'*Ovide moralisé*. El text que es presenta en aquest llibre no és, però, una edició crítica, sinó la reproducció, amb un parell de correccions, de l'edició que en va fer Cornelis De Boer (Champion, 1921). Segueix aquest apartat una àmplia bibliografia que inclou les edicions publicades de *Piramus et Tisbé*, els principals estudis sobre el text i altres treballs sobre qüestions que s'hi relacionen. El relat francès, acarar amb la traducció italiana, es clou amb un apartat molt complet de notes al text: s'hi presenten i es comenten variants dels manuscrits

tingudes en compte en altres edicions, s'hi inclouen precisions de vocabulari i comentaris sintàctics de passatges poc clars, s'hi fan comparacions amb l'original llatí i s'hi expliquen nombroses qüestions d'àmbit literari i cultural relacionades amb el text.

La narració en vers *Piramus et Tisbé* marca profundament determinats aspectes de la recepció del mite en la literatura francesa posterior, i la seva inclusió en l'*Ovide moralisé* —obra cabdal, font del traductor Pierre Bersuire i del poeta Guillaume de Machaut, entre d'altres— n'eixampla encara més el radi de difusió. El lector català trobarà en aquest llibre els orígens de la recepció medieval d'un mite que, sobretot al segle XV, és molt present en la nostra literatura: des del relat que en fa Bernat Hug de Rocabertí al cant IX de *La glòria d'amor* (segurament basat en l'*Amorosa visione* de Boccaccio) fins a la «lamentació» que dedica Corella a Píram i Tisbe —represa per Joanot Martorell en diversos passatges del *Tirant*—, passant per tot un seguit de poetes que esmenten els dos enamorats de Babilònia (Ausias March, Antoni Vallmanya, etc.). Així mateix, caldria revisar la figura del nostre suïcida literari per excel·lència, Oliver (equiparat a Píram, per exemple, en el *Razonamiento* de Pere Torroella), a la llum d'aquest mite ovidià. En definitiva, un llibre excel·lent, molt recomanable per a tothom qui tingui interès en la història de Píram i Tisbe i en la influència d'Ovidi en la literatura romànica.

MARTA MARFANY

Col·laboradors

Ruth Harvey és professora de Literatura Occitana Medieval a Royal Holloway, University of London. La seva recerca se centra en la societat i literatura cortesanes dels segles XII i XIII. Ha publicat diversos articles sobre els primers trobadors i és coautora d'una edició crítica de l'obra completa de Marcabru (Cambridge: Brewer, 2000). Actualment prepara amb Linda Paterson i altres especialistes italians una edició dels poemes trobadorescos dialogats.

Marc Sureda i Jubany (Girona, 1976) és arqueòleg i actualment professor a la Universitat de Girona. Ha publicat treballs sobre diversos jaciments arqueològics i sobre aspectes variats d'història de l'Església. Des de 2005 treballa també en la gestió del patrimoni cultural de la catedral de Girona i simultàniament desenvolupa un estudi sobre els seus precedents arqueològics.

Jaume Torró Torrent. Doctor en Filologia Catalana i professor de la Universitat de Girona. S'ha dedicat a l'estudi de la literatura catalana medieval dels segles XIV i XV i de l'humanisme a la Corona d'Aragó. Ha editat l'obra completa de Romeu Lull (1996) i diversos treballs sobre Bernat Metge, la novel·la *Curial e Güelfa*, Joanot Martorell («Joanot Martorell, escrivà de ració», *L'Avenç*, 273, octubre 2002), Joan Roís de Corella, Francesc Alegre, Ausiàs March, i la poesia i la novel·la de cavalleries i la cort («Una cort a Barcelona per a la literatura del segle XV», *Revista de Catalunya*, 163, juny 2001).

Antònia Carré (Terrassa, 1960). Doctora en Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona, actualment és consultora a la UOC. Ha publicat diversos treballs sobre l'*Espill* de Jaume Roig, l'últim dels quals és l'edició de l'obra amb la traducció al català modern, que apareixerà ben aviat a Quaderns Crema. Ha estudiat i editat textos mèdics en català de la baixa Edat

Mitjana, com els *Aforismes* d'Hipòcrates (PAM, 2000) i els *Quesits i perquens* de Girolamo Manfredi (Barcino, 2004). Comparteix amb Lluís Cifuentes (UB) un projecte de recerca finançat a la Universitat de Barcelona (vegeu <http://www.sciencia.cat>). Amb l'heterònim d'Antònia Carré-Pons ha publicat la novel·la juvenil *I què faràs ara, Clara?* (Columna, 2001) i un llibre de poemes en prosa que porta per títol *Abece-dari ignot* (Omicron, 2005).

Carles Vela i Aulesa (Barcelona, 1969), doctor en Història Medieval per la Universitat de Barcelona i màster en Estudis Euroàrabs per la Universitat de Girona, s'ha especialitzat en l'estudi dels especiers i els canders de cera a Barcelona, del comerç al detall i les seves tècniques i dels testaments baixmedievals. D'entre les seves publicacions cal destacar el llibre *L'obrador d'un apotecari medieval segons el llibre de comptes de Francesc ses Canes. Barcelona, 1378-1381* (Barcelona, 2003). Actualment és professor de la Universitat de Girona.

David Guixeras (Figueres, 1972). És llicenciat en filologia catalana a la Universitat de Girona (1995) i professor de llengua i literatura catalanes a secundària. Actualment prepara la tesi doctoral *El «Regiment de la cosa pública» de Francesc Eiximenis. Edició i estudi*, dirigida per Xavier Renedo. Ha estat lector de català a la Universitat de Swansea (País de Gal·les), on ha obtingut un màster en traducció literària i també ha ensenyat literatura catalana medieval i contemporània a la Università degli Studi di Bologna. Ha publicat articles sobre la transmissió textual i les fonts del *Regiment de la cosa pública* i el *Dotzè del Crestià* d'Eiximenis i ha signat treballs de divulgació sobre temes de literatura catalana contemporània, amb especial atenció a la figura polièdrica de Joan Mínguez (1900-1960). Pertany al Projecte d'edició de les *Obres de Francesc Eiximenis*.

